
IZ PERSONALNOG ARHIVA MDC-a: mr. sc. MARIJAN SUSOVSKI

JOZEFINA DAUTBEGOVIĆ □ Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

sl. 1. Marijan Susovski kao vodič na izložbi
Picasso, Galerija suvremene umjetnosti,
1967.

sl. 2. Marijan Susovski, 2002., snimio: Boris
Cvjetanović

Iznad pojava i stvari

Sjećanje na razgovor s Marijanom Susovskim

Prvi razgovor u vezi s projektom *Personalni arhiv MDC-a* nisam obavila s Marijanom Susovskim nego s Jadrankom Vinterhalter, njegovom suprugom, također muzejskom savjetnicom u Muzeju suvremene umjetnosti. Gospođa Vinterhalter mi je dala broj mobilnog telefona jer gosp. Susovskog nisam poznavala osobno, pa sam mislila kako bi bilo jednostavnije da mu ona objasni i projekt i način rada, a ja ću onda nazvati njega.

Budući da je u zakazano vrijeme već bilo vrlo vruće i sparno (10. srpnja 2002.), a ja nisam imala čime doći do Zbirke Richter, dogovorila sam s M. Susovskim da on na putu iz MSU prema Zbirci navrati po mene. To uopće ne bi bilo važno da nije došlo do vrlo komične zabune. Kako nisam poznavala M. Susovskog, nisam znala ni koje mu je boje i marke automobil, čekala sam ispred MDC-a u Mesničkoj da se zaustavi nekakav auto računajući kako će on mene prepoznati zato što stojim pred MDC-om i u ruci držim laptop.

Kada je jedan automobil zastao u koloni koja se uključivala iz Mesničke na Ilicu, ja sam, ne gledajući tko je unutra, otvorila vrata i ušla i ne pozdravivši dok se lijepo ne smjestim te stavim laptop i torbu u krilo. Automobil je krenuo, ja sam se okrenula prema vozaču da ga pozdravim i predstavim se, ali, na moj užas, shvatila sam da gledam lice jednog poznanika, no nikako nisam mogla shvatiti otkud on tu umjesto M. Susovskog, a on nije mogao shvatiti zašto se ja čudim jer je mislio da trebam prijevoz kad stojim na ulici. Toliko sam se smijala da mu nisam mogla ni objasniti zabunu. Normalno, izišla sam ne objašnjavajući. Tako smijući se, dočekala sam M. Susovskog. Razgovor za Personalni arhiv MDC-a vodili smo u Zbirci Richter, koja je smještena u nekoliko prizemnih prostorija obiteljske kuće Richterovih. Galerija je vrlo lijepo uređena, postav odličan, a atmosfera ugodna.

Marijan Susovski sav je svoj radni vijek proveo u Muzeju suvremene umjetnosti, u kojemu je desetak godina bio i ravnateljem. Iz razgovora se moglo zaključiti da je odličan poznavatelj, ne samo prilika u suvremenoj umjetnosti u nas, nego i na inozemnoj sceni. Vrlo bogate bibliografije, posao je obavljao detaljno i istraživački. Marijan Susovski je u Muzeju suvremene umjetnosti vodio tri zbirke: Donaciju Silvane Seissel (kćerke Dušana Plavšića, bogatoga zagrebačkog bankara i kolekcionara), Zbirku inozemne umjetnosti i Zbirku Richter.

sl. 3. Braco Dimitrijević: *Koktel slučajnom prolazniku M. Simurđiću, Aprilski susreti, SKC, Beograd, 1974.* (s lijeva na desno: Braco Dimitrijević, Marijan Susovski, Dunja Blažević, Bojana Pejić)

Kad sam mu spomenula da je u Zbirci Richter odlična atmosfera i da bi mnogi kustosi poželjeli imati takav prostor (a o miru i redu koji tu vlada ne treba ni govoriti), on se požalio na nedostatak ljudi, tj. kako u Galeriji ne može dugo ostati jer mu nedostaje komunikacija s ljudima.

Iz razgovora sam zaključila kako je Marijan Susovski vrlo sposoban i stručan muzealac, zainteresiran za sve što se događa u suvremenoj umjetnosti, što potvrđuje i njegova bogata bibliografija i podaci o izložbama u zemlji i inozemstvu. Zapravo, naš je razgovor stjecajem okolnosti bio podijeljen na dva dijela. Prvi dio vodili smo u Zbirci Richter i tu je snimljen materijal za CD, a sutradan sam došla u MSU fotografirati M. Susovskog u njegovoj radnoj sobi.

Radna soba u MSU-u bila je nešto sasvim drugo: pretrpana knjigama, katalozima i raznim slikarskim materijalima. Ne može se reći da je vladao nered, naprotiv, sve je bilo sistematizirano i imalo je svoje mjesto, samo je prostora bilo nedovoljno. Budući da je M. Susovski godinama skupljao kataloge i knjige čiji je on autor ili je u njima objavio tekst, MDC-u je poklonio 22 primjerka vrlo kvalitetnih knjiga i kataloga. Također nam je poklonio i dva CD-a.

M. Susovski se jako trudio pronaći sve ono što bi moglo biti zanimljivo za *Personalni arhiv MDC-a* i što bi njega moglo prezentirati na najbolji način. Fotografiranje smo nastavili u Zbirci Richter i moram reći kako sam imala dojam da M. Susovski to ipak na određen način "režira". Bio je pažljivo odjeven i birao je izložke uz koje će se fotografirati, kutove, pazio kako pada svjetlo...

Tada sam mislila kako je razlog tog "namještanja" činjenica da se M. Susovski i sam jedno vrijeme bavio fotografijom, no danas znadem da je ipak u pitanju bila spoznaja da su te fotografije "konačna verzija". Također je iz svojih albuma pažljivo odabrao najbolje fotografije iz različitih faza života.

Tijekom tridesetogodišnjeg rada M. Susovski je u muzejskoj struci zbog svoje sposobnosti, znanja i predanosti poslu uvijek vrlo visoko kotirao na društvenoj ljestvici i opravdano uživao veliki ugled. Razgovarajući s njim o tome, rekao mi je kako se on uvijek mogao koncentrirati na samu bit, i dok radi na velikim poslovima i projektima od općeg interesa, za njega ne postoji ništa osim toga projekta. To je bilo dobro za struku i muzej, ali nisam sigurna da je to najbolje i za ljude oko njega.

Prije MDC-ova preseljenja, mislim negdje u svibnju sljedeće godine, Susovski je posljednji put došao i donio nekoliko kataloga i dva CD-a, dopunjenu bibliografiju koju sam s natpisom *original* spremila u njegov personalni registar. Ostao je vrlo kratko. Napomenuo je da žuri i da se neće zadržavati. Ne sjećam se o čemu smo izmijenili nekoliko riječi. To je bio moj zadnji susret s njime. Maglovito se sjećam kako je i tada bio svježije obrijan, namirisana, pažljivo odjeven kao da ide na neki važan sastanak.

Ne mogu se oteći dojamu kako je sve iza sebe nastojao ostaviti "pospremljeno", mislim zaokruženo, kao što je ostavio detaljne podatke za Personalni arhiv MDC-a.

I kada bih trebala rezimirati, s M. Susovskim sam u vrijeme intervjua dobro surađivala, bio je otmjen, uglađen i susretljiv sugovornik, pažljiv, strpljiv, ostavljao je dojam dobro odgojene osobe, ali u svemu tome bilo je nešto što bih

sl. 4. Marijan Susovski, Sanja Iveković:
Izložba *Otvorenje*, GSU, 1976.

nazvala prevelikim prostorom između "ja" i druge osobe, kao da je lebdio iznad pojava i stvari, u nekoj nezemaljskoj dimenziji. To sam tumačila prezauzetošću, no sada znam da je već tada zauzimao svoje mjesto u vječnosti.

Zagreb, 14. srpnja 2006.

JOZEFINA DAUTBEGOVIĆ: Dobar dan. Danas, 10. srpnja 2002. nalazim se u Zbirnici Richter i razgovaram s gospodinom Marijanom Susovskim. Gospodine Susovski, kada biste se sami predstavljali, što biste prvo rekli o sebi? Što biste značajno izdvojili u svom životu?

MARIJAN SUSOVSKI: Vrlo je teško odgovoriti na to pitanje jer su mnoge stvari utjecale na moj život, prije svega moje djetinjstvo i rana mladost. Zapravo sam još kao dječak ustanovio da u životu trebam nešto ostvariti, nešto postići. To nisu bile ambicije nego jednostavno shvaćanje da čovjek mora živjeti s ciljem da nekako utječe na život oko sebe, da ga promijeni, da sam sebe promijeni, jednostavno potreba za samorealizacijom, samoostvarenjem u nekim projektima koji će biti važni. Uvijek sam imao volju i želju, odnosno radio sam sve s nekom svrhom koja je trebala biti humanitarna, želio sam nešto pridonijeti životu i stvarnosti na području koje me počelo vrlo rano zanimati, a to je kultura.

J. D.: Imate li sestru ili brata?

M. S.: Imam sestru koja je deset godina mlađa od mene. Ja sam rođen 1943., a ona 1953. godine. Diplomirao sam povijest umjetnosti i engleski jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1968. godine, a moja je sestra diplomirala desetak godina kasnije i sada je tajnica Geodetskog fakulteta. Studirala je pravo.

J. D.: Pričajte mi malo o ambicijama u svojem djetinjstvu, kažite mi, što je odredilo izbor vašega zanimanja?

M. S.: U osnovnoj školi bio sam vrlo zainteresiran za film i televiziju. Za vrijeme sata sam često znao crtati TV ekrane s pojedinim scenama, vrlo sam dobro poznao filmove, glumce i redatelje tako da sam zapravo želio studirati režiju na Filmskoj akademiji u Zagrebu (op. ur. Akademija za kazalište, film i televiziju). Međutim, u to vrijeme nije bilo moguće studirati režiju, odnosno uopće studirati na Akademiji ako niste imali dva fakulteta, pa sam ja želio upisati povijest umjetnosti i povijest – to je bila jedna od najpovoljnijih kombinacija; a onda, možda, još i pravo, a zatim se nakon dvije godine upisati na Akademiju. Međutim, tada je na Filozofskom fakultetu u knjižnici radila jedna krasna starija kolegica koja mi je rekla: *Pa nema smisla; ako ste već upisali povijest umjetnosti, bilo bi dobro da upišete i jedan jezik, trebat će vam uvijek.* Tako sam ja na njezin nagovor upisao engleski jezik, bez kojega zaista danas, kao i cijeli svoj radni vijek do sada, ne bih mogao egzistirati ni raditi. Tako sam odustao od ideje da se bavim režijom, iako sam kasnije, radeći na vizualnim komunikacijama i dizajnu, na katedri Vere Horvat-Pintarić pohađao predavanja i na njezin prijedlog počeo pisati magisterij nakon što sam diplomirao.

sl. 5. Marijan Susovski, Sanja Iveković,
Dalibor Martinis: IV. Motovunski susreti,
Motovon, 1976.

Magistarski rad najprije se zvao *Televizijska grafika*, da bismo kasnije promijenili naziv u *Televizijski vizualni dizajn* jer je došlo do promjena u klasičnim medijima televizijske grafike, odnosno grafike, pod čime su se podrazumijevali natpisi na ekranu *Stanka*, *Prekid programa*, *Dnevnik*, *Vijesti* itd. Najprije su se pojavljivale *sigle* odnosno simboli televizijskih stanica, da bi se kasnije sve češće vidjeli medijski simboli, dakle kompjutorski, kompjutorska grafika itd. U taj sam magisterij onda uvrstio i animirani film, koji se na televiziji pojavljivao ili u pauzama ili kao reklamni film, tako da je taj magisterij vrlo opširno obuhvatio sve načine prezentiranja televizijske grafike, odnosno televizijskoga vizualnog dizajna. Analizirao sam sve – od programskih pauza, programskih stanki, *Dnevnika*. U mojem je magisteriju analiza svake slike koja se pojavljivala na ekranu, a od Zagrebačke škole crtanog filma uzeo sam najbolje razdoblje, od 1972. do 1978. godine. Tada su nastajali najkvalitetniji reklamni filmovi, čak za inozemne naručitelje. Svaki od tih filmova također je obrađen u tom magisteriju. Postoji i nekoliko debelih mapa s fotomaterijalom koji sam sâm godinama snimao. Sjedio bih pred televizijskim ekranom s fotoaparatom jer nisam mogao drukčije doći do materijala. U to vrijeme čak ni televizija nije imala fotografiju koju bi mi mogli dati nego samo onu koja bi se emitirala na ekranu, tako da sam ja sam slikao, sam razvijao i radio fotografije koje su priložene magisteriju.

J. D.: U kojim ste sve ustanovama radili?

M. S.: Dok sam još bio student, i još nekoliko godina nakon studija, radio sam u Centru za industrijsko oblikovanje (CIO), koji je tada postojao i koji se trebao brinuti o promociji proizvoda, unapređenju dizajna u tadašnjoj hrvatskoj, jugoslavenskoj privredi, privući tu privredu i raditi što kvalitetniji dizajn. Tada su u Centru radili Matko Meštrović i Radoslav Putar.

Recimo, Putar je bio direktor Galerija grada Zagreba, zatim Muzeja za umjetnost i obrt; bavio se mnogo dizajnom i fotografijom, a Matko Meštrović je bio jedan od osnivača *Novih tendencija* što su ih pokrenule Galerije grada Zagreba, odnosno Galerija suvremene umjetnosti 1961. godine. Baš je Matko Meštrović bio osoba koja mi je omogućila da napišem svoj prvi tekst, *Izložba ambalaže u Američkoj ambasadi u Zagrebu*. Radio sam i u njihovoj službi opservacije terena, odnosno obilazio sam Zagrebački velesajam dok se on održavao u proljetnom i jesenskom razdoblju i analizirao nove oblike dizajna proizvoda različitih firmi odnosno tvornica koje su se tada bavile dizajnom, npr. Meblo, Iskru itd., da bi se vidjelo kako se iz godine u godinu događaju pomaci u dizajnu.

J. D.: A poslije?

M. S.: Nakon toga svaki bih put pisao opise tih radova, tih djela koja su radili poznati dizajneri ili umjetnici. Zatim sam radio na RTV Zagreb, odnosno na Radiju Zagreb, dok se nije osnovao Radio Jadran. Tu sam radio tri godine, imao sam svaki tjedan svoju emisiju od pola sata, petkom od 8 do 8,30 i bavio se likovnom umjetnošću, odnosno obilazio sam umjetnike, muzeje i izložbe i radio intervjue. Vjerojatno je obavljeno nekoliko stotina takvih razgovora, vrlo sam se mnogo tada bavio problemom restauriranja spomenika kulture, obnavljanja crkava, i ta je emisija bila vrlo

sl. 6. U ateljeu: Marijan Susovski i Nina Ivančić: Motovunski likovni susret, Motovun, 1980.

popularna. Nekoliko mi je puta pomagala gđa Đurdica Cvitanović, poznata povjesničarka umjetnosti koja je radila u Institutu za povijest umjetnosti, bavila se problemima restauriranja i obilazila teren. Zajedno smo čak uspjeli skupiti novac za obnovu kupole jedne crkve u Turopolju.

Poslije, kad je 1972. godine bio raspisan natječaj za kustosa u Galerijama grada Zagreba – Galeriji suvremene umjetnosti, a ja sam već i prije kontaktirao i radio zapravo na pripremi izložbe *Exata 51* koja se trebala održati u Galeriji suvremene umjetnosti, Božo Beck me zaposlio kao vanjskog suradnika za izradu bibliografije te izložbe, i to sam radio dosta dugo. Izradio sam gotovo cjelokupnu bibliografiju; međutim, izložba, nažalost, nije održana u Galeriji suvremene umjetnosti nego u Galeriji Nova 1979. i nakon mene drugi su preuzeli taj posao.

Znači, 1972. zaposlio sam se u Galeriji suvremene umjetnosti kao kustos. Tada je još stanje te kuće bilo dosta slabo i ja sam, zapravo, budući da sam bio dosta nadobudan i volio red oko sebe, nanovo sâm ispisao sve inventarne kartice, vodio i biblioteku i dokumentaciju, nabavljao literaturu, vodio knjige ulaska i izlaska: zapravo, sâm obavljao sav posao koji danas radi nekoliko kustosa u kući. Radio sam velike izložbe; vrlo sam brzo postao, čak mislim već iste te godine, komesar jedne jugoslavenske izložbe u Danskoj, naziv joj je bio *Posljedice mašina*, potom sam s izložbom *100 plakata YU* išao u Maroko i u Tunis; zatim sam 1975. godine s Richardom Demarcem postavljao veliku izložbu tadašnje jugoslavenske avangarde u Škotskoj, u Edinburghu.

Richard Demarco i ja proputovali smo sve republike tadašnje Jugoslavije i sve glavne gradove, pogledali izložbe svih važnijih umjetnika, ali smo osobito pažljivo pratili mladu generaciju koja još nije bila službeno prihvaćena od vlasti jer je izložbena politika Richarda Demarca bila otkrivanje novih umjetnika. On je zaista u tome uspio jer su mnogi umjetnici, od Joseph Beuysa do Brace Dimitrijevića ili Marine Abramović, nakon izlaganja na našoj izložbi postali slavni. To je bila velika izložba, zvala se *Aspekti 75*, a nakon toga još sam dosta surađivao s njim. Bio sam u Edinburghu, na nekim simpozijima o problemima kulture, integracije u kulturi, povezivanja među zemljama, a mnogo sam se bavio izložbama inozemnih umjetnika u našem galerijskom prostoru. Tako sam 1975. radio izvanrednu izložbu Daniela Burena; Annette Messaggier i Christiana Boltanskog, François Morellea itd.

Ja sam još jedini u Muzeju suvremene umjetnosti u ovom trenutku koji je bio uključen i u posljednju izložbu *Novih tendencija* 1973. godine. Radio sam sve poslove na toj izložbi, a imao sam i svoj poseban dio izložbe, konceptualnu umjetnost – taj se dio zvao *Koncept na platnu*. Tada sam se uvelike bavio problemom novih tendencija, proučavao literaturu i kataloge prijašnjih izložbi, koje su počele još 1961. godine, rad mnogih umjetnika vezanih za tendencije opće konstruktivne umjetnosti, konstruktivizam. Tako sam se i u svom radu usmjerio prema novim tendencijama konstruktivizma, tzv. ruske avangarde, pa sve do autora koji su nastavili raditi na takav način, znači konstruktivističkim oblicima izražavanja ili geometrijskom apstrakcijom, pa sam tako ušao i u probleme hrvatske avangarde 1920-ih godina. To je kasnije rezultiralo mojim interesom za donaciju Josipa Seissela koju smo dobili 1987., nakon umjetnikove smrti. Obradio sam je i rad objavio. To je velika publikacija u kojoj sam objasnio stvari

sl. 7. Vlado Martek, Vladimir Gudac, Josip Stošić, Marijan Susovski: Izložba *Inovacije u hrvatskoj umjetnosti 70-ih godina*, GSU i GPU, 11. 3. – 4. 4. 1982

sl. 8. Marijan Susovski, Tomislav Gotovac: Otvorenje izložbe *Inovacije u hrvatskoj umjetnosti 70-ih godina*, GSU i GPU, 11. 3. – 4. 4. 1982

koje su do tada bile pogrešno tumačene. On je bio u ulozi osobe tzv. *zenitista*, bavio se likovnom umjetnošću iako je išao u gimnaziju; još je u to vrijeme radio grafički dizajn za časopis *Zenit*, u vrijeme dok je taj časopis izlazio u Zagrebu, od 1921. do 1925. godine, a urednik je bio Ljubomir Micić. Godine 1925. Micić je otišao u Beograd jer je bio srpske nacionalnosti, iako rođen u Hrvatskoj i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Sukobio se s hrvatskom kulturnom javnošću jer je napisao jedan tekst preko kojega je bilo nemoguće prijeći; čak se i sam Seissel pobunio protiv toga i prekinuo suradnju s njim. Ja sam pomno obradio to razdoblje. Ustanovio sam i mnoge značajne elemente iz Seisselova života, ustanovio sam da oni nisu bili mladi *zenitisti*, već su bili grupa tzv. *travellera* (engl. putnici), koji su se sastajali i ponašali se *dadaistički*. To su bili prvi *dadaisti* u nas. Istodobno sam otkrio (to sam ustanovio u razgovorima s gđom Seissel i iz dokumenata) da je otac njegove supruge Silvane Seissel, Dušan Plavšić, bio veliki hrvatski mecena. Bio je bankar, stanovali su na Rokovu perivoju, u vili koju je projektirao Viktor Kovačić i koja je početkom stoljeća bila značajan centar gdje su se okupljali svi kulturni djeletnici, bilo likovni umjetnici, operni pjevači, glazbenici itd. Plavšići su imali golemu kolekciju slika. Poslije, kada je Dušan Plavšić morao napustiti mjesto direktora, a to se zbilo zbog nekih problema na radnome mjestu, morao je prodati svoju zbirku, koja je završila u Modernoj galeriji, u Strossmayerovoj galeriji i u Kabinetu grafike JAZU. Primjerice, jedna od najpoznatijih slika, Račićeva *Majka s djetetom*, koja je godinama bila na plakatu ispred Moderne galerije, bila je vlasništvo Dušana Plavšića.

J. D.: Vi ste mnogo toga nabrojili. Kad biste sve analizirali što biste smatrali svojim životnim djelom ili najboljim ostvarenjem među svim tim projektima?

M. S.: Vrlo mi je teško bilo što izdvojiti jer sam veoma volio svoj posao i volim ga i danas. Bio sam uvijek angažiran oko njega, borio sam se, osobito 1970-ih godina, za promoviranje mladih umjetnika koji su tada bili marginalizirani. Mislim da sam to činio s velikim uspjehom jer su svi ti umjetnici kojima sam tada postavljao prve izložbe i pisao tekstove za kataloge posve besplatno, noćima, pokušavajući ih plasirati u inozemstvo postali poznati. Svojim najvećim uspjehom smatram to što su svi ti ljudi uspjeli, svaka osoba kojoj sam priredio izložbu danas je među najznačajnijim hrvatskim umjetnicima. Danas su postali poznati. Ja sam zaslužan i za to što su mnogi umjetnici koji su se tada bavili video umjetnošću prvi put dobili videokamere u ruke, još 1972./73. ili 1974. godine. Još se danas bave time i postali su slavni u svijetu zbog svojih videoradova, da ne nabrajam imena.

J. D.: A rad na katalogu Zbirke Richter koji još nije završen? Rekli ste da vam je to možda najvažnije. Recite mi nešto o tome.

M. S.: Mislim da će to za Zbirku Richter biti jedan od najznačajnijih kataloga. Zapravo, do sada je izašao samo jedan deplijan u povodu otvorenja Zbirke Richter 7. svibnja 2000. godine, a sada smo, krajem prošle godine,

sl. 9. Vladimir Dodig Trokut, Marijan Susovski: Otvorenje izložbe Vladimir Dodig Trokut, GSU, 9. rujna – 2. listopada 1982.

započeli izradu velikog kataloga cijele Zbirke, koja je od 30-ak djela u početku sada narasla na 200-tinjak. Ja sam u uvodnom dijelu opisao sve radove, sve čime se Vjenceslav Richter bavio u svom životu; od osnivanja grupe *Exat*, o tome kako je zapravo on okupio prve suradnike kao što su Ivan Picelj i Aleksandar Srnec, kako je formirana grupa, kako su umjetnici ostvarivali svoje prve projekte itd. U svom dijelu teksta reproducirao sam sve njegove radove koji su zapravo uvijek bili eksperimentalni jer je eksperimentalnost bila njegova teza – smatrao je da je to važno u umjetnosti i da *Exat* postoji svugdje gdje postoje eksperimentalni ateljeri, gdje ljudi još uvijek eksperimentiraju s umjetnošću. Bavio se sintezom u umjetnostima. Prvi će put biti objavljeno u javnosti, gotovo i službeno, da je on radio Vilu Zagorje, odnosno sadašnje Predsjedničke dvore. Zgrada je nastala 1964. godine, a to je vrijeme kada su već bile održane druge *Nove tendencije*, na kojima je sudjelovao Richter i čiji se utjecaj vidi na toj zgradi – u pojedinim detaljima interijera kao što su stubišta, parketi, stropovi, popločenje dvorišta, trijem na ulazu u zgradu. Pa i sama zgrada proizlazi iz Richterova interesa, odnosno interesa cijele grupe *Exat 51* za naslijeđe ruske avangarde koje se kasnije, kad je avangarda zbog staljinizma prestala djelovati, a umjetnici otišli iz tadašnjega Sovjetskog Saveza, pretočilo u novoosnovani prvi Bauhaus, pa drugi Bauhaus, a taj su utjecaj Bauhauusa oni prihvatili odmah nakon rata. Zato su i bili prva avangardna grupa *Exat 51*, ne samo u tadašnjoj Jugoslaviji nego u cijelom ovom dijelu Europe, iza tzv. željezne zavjese koja je tada postojala. I to je, na svu sreću, počelo 1948., nakon prekida sa staljinizmom i socijalističkim realizmom. Znači, oni već imaju veze s avangardnim zbivanjima u Parizu, u Europi. Specijalno tada, upravo je taj *bauhausovski* pristup arhitekturi i dizajnu utjecao na njih, i na Richtera, naravno, da se počnu time baviti. Vila Zagorje bila je projektirana u tom stilu Mies van der Rohea, Gropiusa itd.

J. D.: Što će po vašem sudu biti značajno za generacije koje dolaze? O tome nema baš mnogo literature. I, recite na kraju, tko je osnovao *Exat*, je li to bio Picelj ili Richter?

M. S.: To je veliki problem koji sam ja nastojao zaobilaziti godinama jer sam znao da postoji taj, malo čudan odnos između Picelja i Richtera, u vezi s pisanjem toga *Manifesta*, i nisam htio ulaziti u neke njihove, možda osobne, obračune i pregovore oko toga. Međutim, u svojoj monografiji, koja je izašla iz tiska 1970. u izdanju Grafičkog zavoda, Vera Horvat-Pintarić navela je da je Richter napisao *Manifest Exata 51*, a analizom njegova načina rada, toga kako se bavio i kako se time bavi i danas, proizlazi zapravo da je on jedina osoba koja je imala taj sintetski pristup. Naime, ideja *Exata* bila je sinteza svih oblika umjetnosti, što su oni i napisali u svome *Manifestu*; znači, riječ je o vezi slikarstva, kiparstva, arhitekture, primijenjene umjetnosti – o jednom *Gesamtkunstwerku*, zapravo o težnji *Gesamtkunstwerku*, a to je doslovno provodio samo Richter.

J. D.: Vi ste spominjali nekoliko imena – Radoslava Putara, Veru Horvat-Pintarić.

Koje biste osobe izdvojili, koje su najviše utjecale na vas, na formiranje vaše osobe, vašeg stava prema struci?

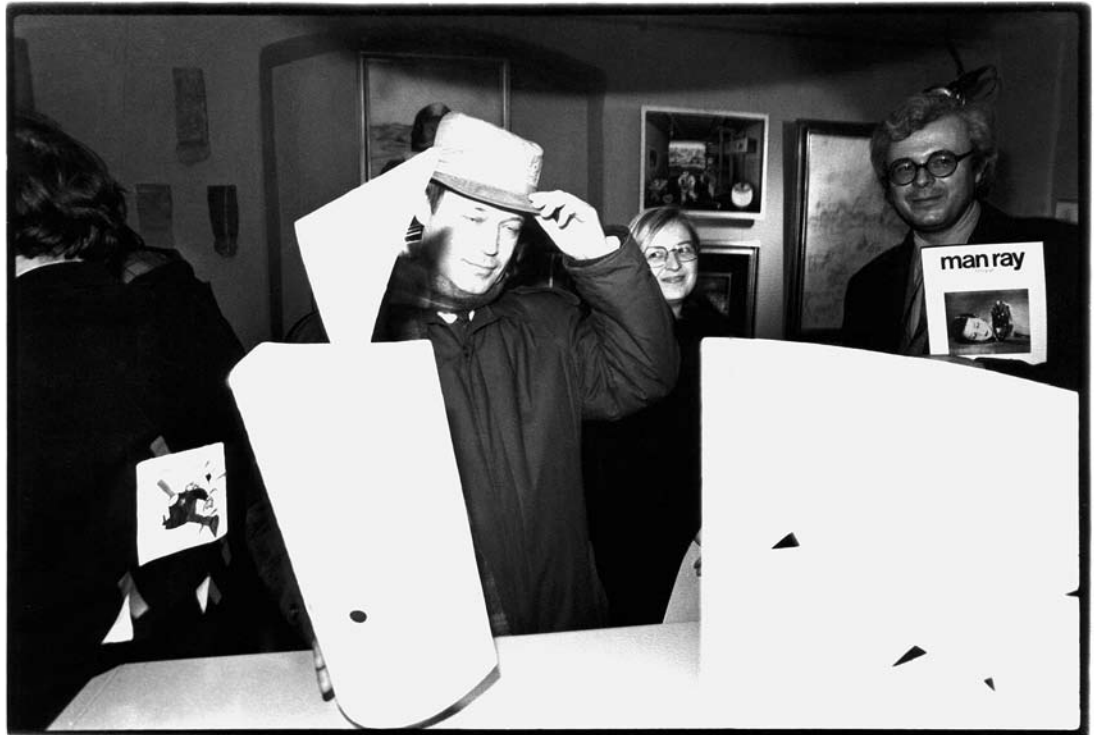

sl. 10. Anja Ševčik, Marijan Susovski, Ferdinand Kulmer: Otvorenje izložbe Vladimir Dodig Trokut, GSU, 9. rujna. – 2. listopada. 1982.

M. S.: Što se tiče struke, na mene je najviše utjecala Vera Horvat-Pintarić, njezina Katedra za vizualne komunikacije, i suradnja s njom. To je zaista bila jedinstvena osoba univerzalnog karaktera, osoba koja se borila za suvremenu umjetnost, pisala o novim medijima, o stripu, o televiziji itd. Ona je snažno utjecala na mene, iako sam ja zapravo cijelo vrijeme studija, dok sam pohađao njezina predavanja na Katedri za vizualne komunikacije i dizajn, istodobno bio i demonstrator profesora Gрге Gamulina. Međutim, u to vrijeme, zapravo na početku osnivanja Katedre za povijest umjetnosti, postojao je sukob između dr. Gрге Gamulina i dr. Vere Horvat-Pintarić oko pristupa umjetnosti. Gamulin je doktorirao na socijalističkom realizmu. I Radoslav Putar, koji je također bio asistent na Fakultetu početkom 1950-ih godina, morao ga je napustiti zato što se nije htio baviti problemima koje je dr. Gamulin nametao i na kojima je inzistirao, zato što nije želio doktorirati na temama koje ga nisu zanimale. Putar se, kao i ja, želio baviti suvremenim pitanjima, suvremenom umjetnošću. Taj Gamulinov utjecaj na mene, za razliku od svih ostalih muzealaca u Hrvatskoj, manji je. Ja nemam taj *gamuleskni* pristup umjetničkom djelu. Na mene je zapravo utjecala Vera Horvat-Pintarić i njezin formalno-analitički pristup analizi slike. To je *bečka škola* povijesti umjetnosti. I danas kad pišem, ja se držim te škole, za razliku od mnogih drugih koji pišu tekstove kao feljton (prema inspiraciji kakvu imaju u tom trenutku). Mnogi moji kolege pišu tako da njihov tekst može biti objavljen u katalogu bilo koje izložbe, a ja analiziram svaku sliku ili svako djelo autora o kojemu pišem, da bih tek na kraju, nakon analize, napravio sintezu, zaključak i valorizaciju toga stvaralaštva. Tako je radila i Vera Horvat-Pintarić. Mislim da sam zapravo, uvijek kad kažem da sam njezin đak, ponosan na to.

Još je jedna osoba utjecala na mene. To je Božo Beck. Vrlo važna ličnost za hrvatsku kulturu. Nažalost, umro je prije dvije godine. Osoba koja je mnogo prošla u životu i, nažalost, umro je a da iza sebe nije ostavio pisanih radova. Zapravo, ostavio je vrlo velik broj bilježaka i blokova, ali oni danas nisu dostupni da bi se mogli rekonstruirati svi ti sastanci na kojima je bio i da bi se saznalo što se sve zbivalo otkad je on počeo raditi u Kabinetu grafike JAZU, sukobi koji su u to vrijeme postojali između umjetnika mlađe generacije, povjesničara umjetnosti, npr. njihov odnos prema Hegedušiću, pa prema Augustinčiću itd. Sve su to danas tajne, a to će vjerojatno i ostati, jer više nema ljudi koji su poznavali problematiku toga vremena. Zašto se i danas, dakle 50 godina nakon toga, nešto događa tako kako se događa, a počelo je tada i nikada nije razjašnjeno? Nemamo elemenata da vidimo zašto je tako bilo, zašto se netko na Akademiji (tadašnjoj JAZU) posvadio s nekim kustosom, zašto su oni dobili otkaze itd.

Znam da je 1954. godine formirana Galerija suvremene umjetnosti kao kontrapunkt Modernoj galeriji, koja je u to vrijeme bila 50 godina u zaostatku po svom pristupu umjetnosti. Oni su stali negdje oko akademskoga razdoblja 19. stoljeća i, možda, Cézannea, impresionizma itd. Jesu, prikazivali su još *Proletni salon*, Bukovca itd., ali Galerija suvremene umjetnosti trebala je biti otvorena prema novim strujanjima, prema novim istraživanjima, prema mladim generacijama, prema eksperimentima – i to je zaista tako i počelo. Zbog toga i jest (djelovao) Božo Beck, zajedno s Ivanom Piceljom i jednim brazilskim umjetnikom, Almirom Malvignierom, koji je poznavao svjetsku umjetničku scenu i koji je vidio da se u Zagrebu zbivaju stvari koje su se tada zbivale i u svijetu 1961., i pokrenute su prve Nove

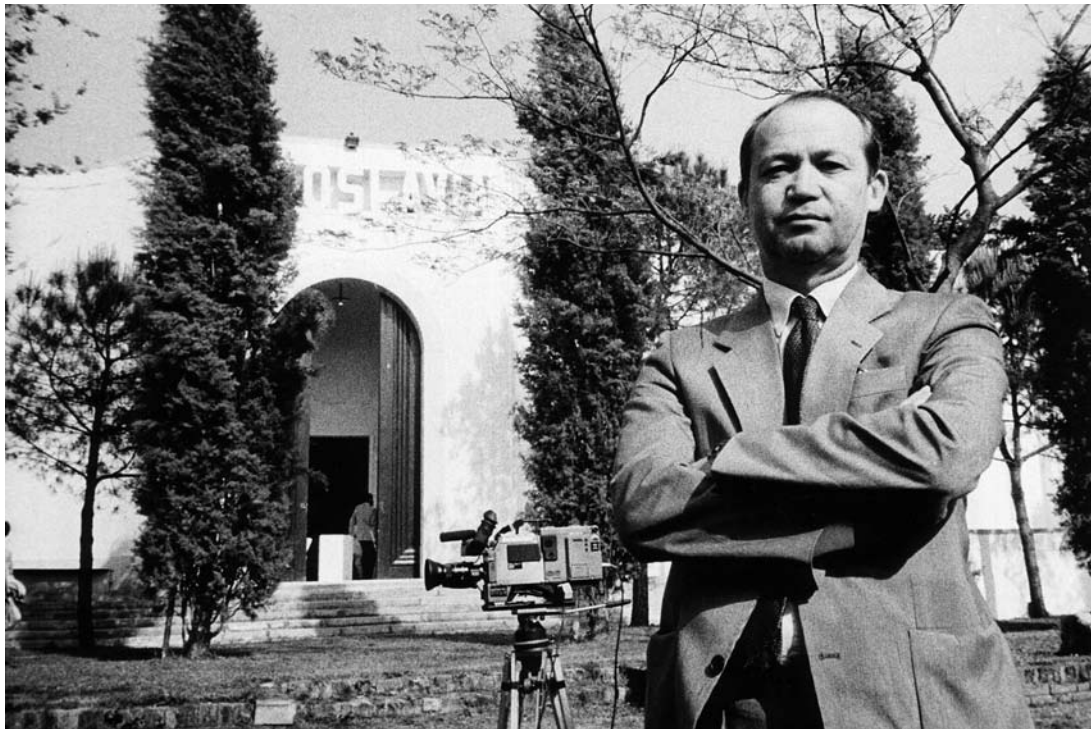
sl. 11. Marijan Susovski, Elizabeta Lalevski, Petar Dabac: *Promocija Maske*, Prodajna galerija, 7. veljače 1985., snimio: Andrija Zelmanović

tendencije. Božo Beck malo je pisao o tome, napisao je samo dvije male monografije, ali se više borio. Kao direktor posvetio se praktičnom radu, kako bi omogućio da do takvih manifestacija dođe. I zaista, u to vrijeme, 1960-ih godina, kroz *Nove tendencije* i kroz Zagreb su prošli brojni umjetnici, njih 200-tinjak, koji su se bavili konstruktivnim pristupom umjetničkom djelu i istraživanjima novih medija, pa tako od jednih Novih tendencija do drugih možete pratiti kako su se one razvijale.

Prve *Nove tendencije* 1961. bile su geometrijska apstrakcija, konstruktivizam, druge *Nove tendencije* 1963., treće 1965., četvrte 1969. i pete 1973. godine svaka daljnja manifestacija imala je novi oblik izražavanja, pa se od konstruktivizma počelo ulaziti u problem teorije informacija, zatim u probleme kompjutorske umjetnosti, probleme elektroničkih medija, sve dok se 1975. na manifestaciji nije počeo vrtjeti prvi video. Zatim je došlo vrijeme kad je konceptuala počela biti sjajan svjetski fenomen. Konceptualna umjetnost bila je uključena u ta zbivanja, ali, nažalost, 1975. godine održana je zadnja izložba *Novih tendencija*. Godine 1978. pokušale su se napraviti šeste *Nove tendencije*, ali je pokušaj propao jer se umjetnici više nisu mogli složiti o koncepciji kakva bi manifestacija trebala biti. Naime, te smo godine umjesto *Novih tendencija* organizirali izložbu s nazivom *Nova umjetnička praksa u Jugoslaviji*, a u toj su praksi dominirali videoumjetnici konceptualci. Održan je samo simpozij, o tome se malo zna, čak se rijetko spominje u literaturi. U Zagrebu je, u Centru za kulturu i informacije, održan okrugli stol *O Novim tendencijama i što dalje*. Najprije je zaključeno da su svi umjetnici koji su počeli *Nove tendencije* već toliko afirmirani da su zapravo prešli u marketinške sfere; postali su toliko komercijalni da je postalo upitno bilo kakvo eksperimentiranje i uopće istraživački posao jer su dobro prodavali svoje radove. *Nove tendencije* bile su značajna manifestacija i taj je katalog još uvijek, nakon toliko godina, vrlo tražen; u njemu su umjetnici, koji su tada bili marginalizirani, bili s područja cijele Jugoslavije i dobili su publikaciju s dobrim tekstovima, a ja sam bio urednik. Danas taj termin još uvijek stoji i to se razdoblje naziva razdobljem *Nove umjetničke prakse*.

J. D.: Što vam je bio najveći izazov u vašem kustoskom poslu?

M. S.: Najveći mi je izazov bio napraviti velike i dobre međunarodne izložbe. Naime, dok sam bio ravnatelj tadašnjih Galerija grada Zagreba, od 1982. do 1990. godine, napravio sam mnogo stvari. U tadašnjoj muzejskoj djelatnosti bila su tri, ako tako smijem reći, značajna direktora u to vrijeme u gradu Zagrebu. To je bio direktor Muzejskog prostora (Ante Sorić), MUO-a (Vladimir Maleković) i ja. Natjecali smo se tko će napraviti veću, značajniju, pa i skuplju izložbu. Ja sam uspio organizirati sedam izložbi djela Ivana Meštrovića jer su se u to vrijeme Galerije grada Zagreba sastojale od Galerije suvremene umjetnosti, Galerije primitivne umjetnosti, Atelijera "Meštrović", Centra za film, fotografiju i televiziju te Zbirke Benko Horvat, od koje su zapravo i počele Galerije grada Zagreba, na Katarininu trgu 2, u Kulmerovoj palači. Nekoliko godina pripadala nam je i kuća Kljaković na Rokovu perivoju. Ja sam organizirao sedam izložbi Meštrovića, i to u Nacionalnoj galeriji (tadašnjeg) Zapadnog Berlina, u Kunsthausu u Zürichu, u Muzeju

sl. 12. Bienalle, Venezija, 1984.

20. st. u Beču, u Palazzo Reale u Milanu, u Tretjakovskoj galeriji u Moskvi i u Ruskome muzeju u Sankt Petersburgu (tadašnjem Lenjingradu). Zauzvrat sam dobio ono što smatram svojim najvećim uspjehom: izložbu Kazimira Maljeviča iz Ruskoga muzeja u Lenjingradu prvi sam dobio radove koji su od 1935. godine bili bunkerirani. Nakon Maljevičeve smrti dobio sam njegove radove koji su tada prvi put u Zagrebu ugledali svjetlo dana. Od njegovih poznatih suprematističkih radova, *Crnog kvadrata na bijelom polju*, njegova crno-bijeloga *Križa*, *Krugova*, sve do perioda 1930. – 1935., kada se počeo ponovno baviti figurativnom umjetnošću, ali na specifičan način. Nakon te izložbe u Zagrebu, taj je materijal počeo putovati svijetom: na izložbu u Washington, proširenu, doduše, Maljevičevim radovima koje posjeduje Stedelijk muzej u Amsterdamu. I to što sam uspio organizirati dvije izložbe iste godine moj je veliki uspjeh – jedna je bila početkom 1979., a druga krajem godine. Bila je to *Ukrajinska avangarda*. Tada smo se dosta bavili avangardama, a sve je to bio rezultat mojega interesa za avangarde, koji je počeo s Verom Horvat-Pintarić, s Božom Beckom, bavljenjem problemima *Exata*, *Novih tendencija* itd.

Drugi veliki izazov za mene kao direktora bila je izgradnja Muzeja suvremene umjetnosti. U to se vrijeme uopće nije bilo moguće probiti s idejom da se gradi novi objekt, nego sam se ja borio kako dobiti u gradu odgovarajuću drugu zgradu, teren ili objekt gdje bi se dogradio aneks, da bi se proširio Muzej. Bilo je nekoliko objekata u planu. Trebali smo dobiti jedno krilo zgrade u kojoj je Zbirka "Mimara". Kako se Zbirka u zgradu uselila 1982. godine, otvoren je Muzejski prostor i Muzej "Mimara", ali krila u kojima su i danas škole također su trebala biti pretvorena u muzejski prostor. U tadašnjem USIZ-u i SIZ-ovima kulture bilo je razgovora da bi se jedno od tih krila dodijelilo Muzeju suvremene umjetnosti, te da bi se na prostoru srednjoškolskog igrališta sagradio još jedan aneks. Ta se ideja kasnije širila jer je 1982. Dušan Džamonja želio donirati svoju kolekciju Galerijama grada Zagreba. Mi smo čak izdali katalog (Vera Horvat-Pintarić napisala je tekst) i izložba je održana u Muzejskom postoru baš u povodu njegova otvorenja, zajedno s Glihinom retrospektivnom izložbom Dürerovih crteža. Međutim, zbog nesporazuma između Dušana Džamonje te raskoraka između njegovih želja i mogućnosti Grada da mu ostvari te želje, ta donacija do danas nije realizirana. Njegova je ideja bila da se na srednjoškolskom igralištu preko puta Arhitektonskog fakulteta, gdje je jedna gimnastička dvorana, koja je također zaštićena kao spomenik kulture, napravi njegov atelijer, da se na okolnom prostoru igrališta sagradi zgrada Muzeja suvremene umjetnosti, a da u sredini bude neka vrsta parka skulpture. To su nepoznate činjenice, danas se sve to zaboravilo. Razgovaralo se o toj zgradi i o nekim drugim objektima u Zagrebu. Primjerice, trebao se graditi muzej, za što je već 1960-ih godina napravljen projekt, Vraniczanyjeva livada na Gornjem gradu, gdje je i danas "krnji zub", prazan prostor. Zatim se razmišljalo i o Richterovu projektu iz davnih vremena da se u Novom Zagrebu sagradi multikulturalni prostor, ali ne kao klasičan muzej, nego kao prostor gdje bi se moglo mnogo toga događati. Posljednja moja ideja, mislim ideja koja je, nažalost, propala, bila je da se iskoristi Vila Zagorje, koja godinama nije bila korištena, koja je nakon Titove smrti bila zatvorena, a i prije se malo koristila. Grad Zagreb nije imao dovoljno novca, bila je preskupa za održavanje, a zatvorena – bez funkcije. Ja sam već bio obavio razgovor s posljednjim predsjednikom Sabora Anđelkom Runjićem

sl. 13. Marijan Susovski kao direktor Galerije grada Zagreba, s članovima kolektiva, Zagreb, 1985.

o tome da bi se zgrada dodijelila Galerijama grada Zagreba za muzej. Pritom sam imao na umu dva svjetska muzeja koja su počela na sličan način, od jednoga objekta, šireći se godinama, ovisno o sredstvima: Louisiana Museum for Moderne Kunst u Danskoj i Kröller-Müller Museumu (Otterlo kod Amsterdama) u Nizozemskoj.

Vila Zagorje velika je Richterova zgrada, značajan spomenik jednoga vremena i jedne kulture, graditeljske kulture jednoga arhitekta; oko nje je i golema park-šuma od koje se mogao napraviti fenomenalan park skulptura, baš kao u Louisiani. Imao sam već dogovor s gospodom Lackovićem i Rabuzinom, jer je tada Galerija primitivne umjetnosti još bila u sastavu Galerija grada Zagreba. Oni bi prikupili novac da se napravi aneks Vili Zagorje u kojemu bi bila izložena samo naivna umjetnost. Zapravo smo se tada kolegica Nada Vrkljan-Križić i ja, zajedno s naivnim umjetnicima, borili za ideju da je naiva sastavni dio suvremene umjetnosti. Nažalost, nakon toga, nakon što sam ja prestao biti direktor, Lacković i Rabuzin su se u Saboru izborili da se osnuje Hrvatski muzej naivne umjetnosti, koji se onda odvojio od Galerija grada Zagreba, i onda se dogodilo ono s Atelijerom "Meštrović". Marica Meštrović inzistirala je da se odvoji od Galerija grada Zagreba i spoji sa svim ostalim Meštrovićevim donacijama u Hrvatskoj – od Splita do Vrpolja i Drniša itd. To je danas Fundacija Ivana Meštrovića. Mislim da je to velika šteta. Naime, obje kuće, odnosno muzeji u čistoj su anonimi i ne funkcioniraju na način kako smo mi to onda radili. Naime, ja nisam napravio samo sedam izložbi Meštrovića u svijetu, nego sam izlagao i naivu – bila je u Japanu, u Kini, u Stockholmu, na mnogim mjestima. Nažalost, Anđelko Runjić mi je tada rekao: *Znate što, ja smatram da bi to bi dobar objekt i da bi to izvrsno funkcioniralo kao Muzej suvremene umjetnosti. Ja bih to vama potpisao da vam se to preda, ali nažalost dolazi do smjene vlasti. Ne bih htio prejudicirati svar; ja vam predlažem da vi razgovarate s novom vlasti da vam to daju na raspolaganje.*

J. D.: Sada, kad smo od ministra kulture čuli da se počinje graditi Muzej suvremene umjetnosti, imate li vi gotov muzeološki plan ili viziju kako bi zapravo trebao izgledati muzej suvremene umjetnosti u 21. stoljeću? Ne mislim toliko na arhitektonsko rješenje nego na postav, zbirke...

M. S.: Ja sam imao svoju ideju kako bi takav Muzej trebao izgledati, ali o tome ne bih sada govorio, to više što je on sada već u finalnoj fazi – teren je već spreman za izgradnju. Kustosi Muzeja suvremene umjetnosti, s gđom Pintarić na čelu, razradili su (već godinama rade zajedno s arhitektom Igorom Franićem) problem prostora, utvrdili gdje treba biti smješten koji odjel, kako mogu najbolje funkcionirati pojedini odjeli, kakve su veze među njima, najsuvremeniji način...Upravo smo nekidan razgovarali o problemu kako tretirati invalidne osobe koje su u kolicima, kakve pogodnosti oni trebaju imati. Muzej ima samo jedan WC za njih, do takvih detalja dolazimo; a na svakom katu treba biti takav WC. Potrebno im je osigurati i pristup do liftova, do spremišta, do svega. Ja bih zapravo trebao raditi, tako je gđa Pintarić odredila, zajedno s kolegicom Leonidom Kovač, na stalnom postavu toga Muzeja. To jest veliki problem, kako zapravo napraviti taj postav. S obzirom na to da smo mi bili Galerija suvremene umjetnosti, a propala je moja ideja koju nisam spomenuo – ja sam se borio za integraciju Galerija grada Zagreba, Galerije suvremene umjetnosti i Moderne galerije – čak smo napravili elaborat u kojemu je navedeno koliko bi trebalo biti osoblja,

sl. 14. Otvorenje izložbe: *Sovjetski plakat, 1918. – 1930.*, Studio GSU, 25. listopada – 20. studenoga 1988., snimio: Boris Cvjetanović

koliko djela, kolika bi nam kvadratura bila potrebna za Nacionalni muzej suvremene umjetnosti gdje bi obje kuće bile pod istim krovom. Međutim, tada je došlo do razmimoilaženja jer Moderna galerija u svom sastavu ima i 19. stoljeće, i oni nisu bili za to da dođe do spajanja, jer se Galerija suvremene umjetnosti bavila mladim generacijama, inovacijama u suvremenoj umjetnosti i prikupljala takvu vrstu radova. Zatim, budući da smo u Kulmerovoj palači od 1954. godine, u koju zbog malih vrata nije moglo ući ništa što je bilo na *blindrami* većoj od 2 x 2 m. Moglo se unijeti samo nešto što je bilo u roli.

Mi nemamo djela pojedinih umjetnika koji su značajni i važni za hrvatsku umjetnost koji su kao takvi zabilježeni u povijesti. Trebali bismo im naći mjesto u tom novom postavu. I radi toga će sada biti dosta financijskih problema vezanih za nabavu djela takvih umjetnika koje mi nismo izlagali, ali ne zato što bismo smatrali da oni nisu kvalitetni. Naime, prema politici kuće nismo izlagali autora koji u svom opusu, pa makar već trebao imati retrospektivu, nije inovativan i ne donosi ništa značajno novo, iako nismo smatrali da on nije dobar umjetnik. Te radove treba prikupiti. Usto, ima još mnogo stvari u vezi s muzejom koje treba srediti. Ima dosta pogodnosti za skulpturu na otvorenome; treba razgovarati s umjetnicima o tome, bar ja mislim da bih ja to trebao učiniti ako neće nitko drugi – razgovarati s umjetnicima da za taj novi postav naprave specijalna djela većeg formata (jer su djela koja mi sada imamo uglavnom manja). Bez obzira na to hoće li ta djela biti izložena u vanjskom prostoru jer ima terasa. Čak bi i krov, prema posljednjim razgovorima s arhitektom, bio osposobljen za održavanje izložbi skulptura. Treba razgovarati s umjetnicima da specijalno za Muzej projektiraju i načine djela koja bi se otkupila. Također se treba pobrinuti za zbirku inozemne umjetnosti. Trebalo bi nabavljati djela inozemnih umjetnika koji su značajni, a za to će nam trebati velika pomoć sponzora i stranih konzulata, veleposlanstava, stranih kulturnih centara, još mnogo obilazaka muzeja i sl.

J. D.: Što vas u cijelom tom poslu najviše raduje?

M. S.: Oko ovoga Muzeja? Ili inače u mom poslu?

J. D.: Inače u vašem poslu.

M. S.: Što mene raduje? Zapravo, sada kad sam prestao biti direktor... Bavio sam se Zbirkom Seissel koju sam apsolvirao, čak sam upisao i doktorat s temom Seissela. S obzirom na to da sam obradio nadrealističko razdoblje, a nisam godine dok je Seissel bio *zenitist*, htio sam obraditi taj njegov konstruktivizam, prvi u ovom dijelu Europe, i to njegovo konstruktivističko djelo PAFAMA (1922.), koje je na neki način simbol Muzeja suvremene umjetnosti i često se reproducira. Htio bih obraditi to njegovo razdoblje, ali za ovo vrijeme rata nisam mogao doći do materijala jer se Micićeva ostavština, u kojoj su vrlo važna djela Josipa Seissela, odnosno djela pod pseudonimom Jo Klek, nalazi u Narodnome muzeju u Beogradu i dosad nije bilo moguće doći do njih. Sad ću vidjeti kako mogu doći do tog materijala da bih proučio pisani materijal, kao i slike koje se ondje nalaze, koje su ostale kod Micića, jer ih je Seissel jednostavno ondje ostavio. Naime, dogodila se jedna zanimljiva situacija. Prošle je godine gradski muzej u Györu,

sl. 15. Marijan Susovski i Ivan Picelj-
Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb,
1989.

vrlo zanimljivom gradu između Bratislave i Budimpešte, na sjeveru Mađarske, čiji je muzej smješten u sličnoj zgradi kao i naš, pokušavajući biti centar umjetnosti organizirao nekoliko izložbi o srednjoeuropskim avangardama. Godine 2001. postavio je izložbu *Avangarda u šest europskih zemalja od 1919.-1938.* Ja sam izložio djela Josipa Seissela, Ivane Tomljenović Meller i Sergija Glumca iz 1920-ih i 30-ih godina, kad su svi oni bili avangardni. Istodobno je kolegica Irina Subotić iz Beograda, koja je radila u Narodnome muzeju u Beogradu i koja je zapravo spasila donaciju Seisselov djela, ali pod imenom Jo Klek. Tako su se u istoj prostoriji našle Seisselove slike pod dva različita imena; naravno, posjetitelji nisu mogli shvatiti da je riječ o istoj osobi jer je Micić Josipa Seissela nazivao Jo Klek.

Taj (moj) doktorat zapravo bi trebao rasvijetliti razdoblje konstruktivizma jer je ono bilo bitno. Nakon ruske avangarde naši su umjetnici zapravo vrlo brzo usvojili konstruktivistički pristup, a i sam je Seissel bio pod utjecajem ruske avangarde.

J. D.: Da zaključimo, vratimo se na opće vrijednosti. Recite, što po vašemu mišljenju jedan muzealac mora posjedovati da bi se za njega reklo da je predan svom poslu? Kako bi trebao djelovati kustos u Muzeju suvremene umjetnosti?

M. S.: Vrlo ću vam teško odgovoriti na to pitanje jer kolege imaju različite načine, različito pristupaju umjetnicima i načinu obrade materijala. Ja mislim da to mora biti privrženost određenoj ideji koju taj kustos mora imati – ideji vodilji. Znati zašto on radi upravo taj posao, zašto se bavi tim umjetnicima, na takav način, priređuje takve izložbe... Kustos mora imati svoj životni credo, tako bih ja rekao...

J. D.: Jeste li ga vi imali?

M. S.: Da, imao sam svoj životno credo.

J. D.: Koji je to credo?

M. S.: Upravo to da radim, da se borim za neku budućnost umjetnosti, za otvaranje novih putova likovnog izražavanja, stvaranje mogućnosti da umjetnici rade u novim medijima; da stvaraju na nov način, da kreiraju. Ja sam, zapravo, počeo raditi u vrijeme koje je bilo dosta nepovoljno za umjetnost i za umjetnike, tako da mi je do danas ostala u krvi potreba da se borim za svakog onog umjetnika kojega uzmem "pod svoje", da se borim za njega.

J. D.: Sa željom da se i dalje borite za sve umjetnike koji to zaslužuju, najsrdačnije vam zahvaljujem na razgovoru.

M. S.: Hvala vama.

sl. 16. Otvorenje izložbe: *Italija tridesetih godina*, Umjetnički paviljon, 6. – 25. travnja 1989., snimio: Boris Cvjetanović

sl. 17. Otvorenje izložbe: *Italija tridesetih godina*, Umjetnički paviljon, 6. – 25. travnja 1989., snimio: Boris Cvjetanović

sl. 18. Ivan Kozarić, Marijan Susovski, Otvorenje izložbe: *Josip Vaništa*, Galerija suvremene umjetnosti, 22. prosinca 1988. – 6. veljače 1989., snimio: Boris Cvjetanović

BIBLIOGRAFIJA: MR. SC. MARIJAN SUSOVSKI

- 1967.** □ IZLOŽBA AMERIČKE AMBALAŽE, Dizajn, br. 1, Centar za industrijsko oblikovanje, Zagreb, lipanj 1967.
□ NAGRADE SAVJETA ZA INDUSTRIJSKO OBLIKOVANJE U VELIKOJ BRITANIJU ZA 1967., Dizajn, br. 2, Centar za industrijsko oblikovanje, Zagreb, srpanj 1967.
- 1968.** □ PROLJETNI ZAGREBAČKI VELESAJAM, Dizajn, br. 10, Centar za industrijsko oblikovanje, Zagreb, travanj 1968.
□ UMJETNOST STEĆAKA, Omladinski tjednik, Zagreb, rujna 1968.
- 1971.** □ JULIE KNIFER, Život umjetnosti, br. 14, Zagreb, 1971.
□ ZA VIZUALNIJU TELEVIZIJU, Telegram, br. 14 (531), Zagreb, siječanj 1971.
- 1972.** □ EPP NA REPU TV, Telegram, br. 18 (535), Zagreb, 4. veljače 1972.
□ 100 PLAKATA YU, Telegram, br. 52 (568), Zagreb, 29. rujna 1972.
□ 100 PLAKATA YU, Novine Galerije studentskog centra, br. 38 (535), Zagreb, rujna 1972.
□ TV EPP, Studentski list, Zagreb, 1972.
□ 100 PLAKATA YU, Kreativne komunikacije, br. 4, Zagreb, 1972.
□ IZLOŽBA JUGOSLAVENSKOG PLAKATA U GSU, Radio Zagreb, II. program, 9. rujna 1972.
- 1973.** □ KONCEPTUALNA UMJETNOST, predgovor u katalogu izložbe *Tendencije 5*, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1973.
□ DANIEL BUREN, uvod u katalog izložbe, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1973.
- 1974.** □ ANIMACIJA, uvod u katalog izložbe Zagrebačke škole crtanog filma, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1974.
□ CONTEMPORANEA, Čovjek i prostor, br. 255, Zagreb, lipanj 1974.
□ ROMAN CIESLEWICZ, Spot, br. 4, Galerije grada Zagreba, Zagreb, 1974.
- 1975.** □ IMPACT ART VIDEO ART 74, Mina, br. 1, (Nova novina Galerije studentskog centra), Zagreb, 1975.
□ ANTIDIZAJN, Radio Zagreb, I. program, U prvom planu, 12. veljače 1975.
□ JAGODA BUIĆ, predgovor katalogu XIII SAO PAULO BIENNALE, Galerije grada Zagreba, Zagreb, 1975.
□ PROŠIRENI MEDIJI, Radio Zagreb, III. program, 1975.
□ PASSEPART – ASPECTS '75, CONTEMPORARY YUGOSLAV ART, predgovor katalogu The Richard Demarco Gallery, Edinburgh, 27. rujna – 25. listopada 1975.
The Municipal Gallery of Modern Art, Dublin, 12. studenog – 6. prosinca 1975.
- 1976.** The Turnpike Gallery, Leigh, Lancashire, 30. siječnja – 20. veljače 1976.
The Ulster Museum, Belfast, ožujak – 14. travnja 1976.
The Gardner Centre, University of Sussex, 26. travnja – 22. svibnja 1976.
The Third Eye Centre, Glasgow
- 1977.** □ DALIBOR MARTINIS, predgovor izložbi, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 1977.
□ IZLOŽBE U AMBIJENTIMA ORGANIZACIJE UDRUŽENOG RADA, Informatica Museologica, 3 – 4, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1977.
□ KA DEMATERIJALIZACIJI UMJETNIČKOG OBJEKTA, predgovor u katalogu 5. beogradskog trijenala jugoslavenske likovne umjetnosti, Umjetnički paviljon "Cvjeta Zuzorić", Beograd, 1977.
□ VIDEO U JUGOSLAVIJI, Spot, br. 10, Galerije grada Zagreba, Zagreb, 1977.
- 1978.** □ VIDEO – 15 GODINA UMJETNIČKOG KORIŠTENJA, Oko, br. 168, Zagreb, 24. kolovoza – 7. rujna 1978.
□ THE ELIMINATION OF THE COMMUNICATIVE TRIANGLE, tekst publikacije u povodu međunarodne manifestacije ART ARTIST & MEDIA, Audiovisuelles Zentrum, Neue Galerie, Graz, 1978.
□ VILKO GECAN, uvod u izložbu, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 1978.
□ VIDEO – 15 godina umjetničkog korištenja, Oko, br. 168, Zagreb, 24. kolovoza – 7. rujna 1978.
□ DOKIDANJE TROKUTA KOMUNIKACIJA, tekst publikacije u povodu internacionalne manifestacije ART-ARTIST-MEDIA, AVZ, Graz, 1978.

- NOVA UMJETNIČKA PRAKSA U JUGOSLAVIJI 1966-1978, predgovor, Dokumenti, br. 3 – 6, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1978.
- MOTOVUNSKI LIKOVNI SUSRETI, Oko, Zagreb, 19. listopada – 2. studenog 1978.
- DEAN JOKANOVIĆ TOUMIN, predgovor izložbi, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1979.
- VLADAN RADOVANOVIĆ, uvod u katalog izložbe, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1979.
- FRANC BERČIĆ-BERKO, predgovor katalogu, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 1979.
- SLOVENSKA LIKOVNA UMJETNOST 1945-1978, Čovjek i prostor, br. 313, Zagreb, 1979.
- SLOVENSKA LIKOVNA UMJETNOST 1945-1978, Sinteza, Ljubljana, 1979.
- TOMISLAV GOTOVAC-COLLAGES 1964, predgovor izložbi, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 1979.
- TRANSFORMACIJE PAPIRA, predgovor katalogu, *Motovunski likovni susret*, Motovun, 1979., Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb i Etnografski muzej Istre, Pazin, 1979.
- EDITA SCHUBERT, predgovor katalogu izložbe, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 1980.
- BOŽIDAR JELENIĆ, predgovor katalogu izložbe, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 1980.
- PUBLIC RELATIONS IN YUGOSLAVIA, referat na godišnjoj konferenciji ICOM-ova Komiteta za public relations u muzejima (MPR Committee), Meksiko, 1980.
- MUZEJI U DELEGATSKOM SISTEMU, materijali *Muzejska djelatnost stanje problemi i prijedlozi*, Gradska konferencija SKH, Zagreb, 1980.
- SUVREMENA JUGOSLAVENSKA UMJETNOST, predgovor katalogu Jugoslavenske sekcije na Aleksandrijskom bijenalu 1980., Aleksandrija, 1980.
- LIKOVNI RADOVI POLAZNIKA TEČAJA CENTRA ZA LIKOVNI ODGOJ GRADA ZAGREBA, predgovor izložbi, Muzej za umjetnost i obrt, Centar za likovni odgoj grada Zagreba, Zagreb, 1980.
- BORIS DEMUR, MILIVOJ BIJELIĆ, DAMIR SOKIĆ, ANTE RAŠIĆ, NINA IVANČIĆ, predgovor izložbi *Giovani artisti Jugoslavi*, Galleria Bevilacqua La Masa, Venecija, 4. – 20. rujna 1980.
- MLADEN GALIĆ, uvod u katalog izložbe, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 16. listopada – 9. studenog 1980.
- DARIVOJ ČADA, predgovor izložbi, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 18. travnja – 11. svibnja 1980.
- VLADIMIR DODIG TROKUT – AMULETI ČINI ARKANE, predgovor izložbi, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 14. studenog – 7. prosinca 1980.
- MOTOVUNSKI LIKOVNI SUSRET 1980., predgovor katalogu 7. motovunski likovni susret, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb i Etnografski muzej Istre, Pazin, 1980.
- EKSPERIMENT U NARUČJU POJEDINCA, Vjesnik, Predgovor hrvatskoj sekciji na 1. jugoslavenskom trijenalu EKOLOGIJA I UMJETNOST – EKO '80, Maribor, prosinac 1980.
- MOGUĆNOST SLIKE, predgovor katalogu izložbe Đure Sedera, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 5. – 29. ožujka 1981.
- BUDUĆI POGLED U PROŠLOST, Oko, Zagreb, 28. svibnja – 11. lipnja 1981.
- USVAJANJE NOVE ORIJENTACIJE – Motovunski likovni susret 1981., Oko, Zagreb, 15. -19. lipnja 1981.
- FOTOGRAFIJA KAO UMJETNOST – UMJETNOST KAO FOTOGRAFIJA, Nova fotografija 3, Čovjek i prostor, br. 6, Zagreb, lipanj, 1981.
- VESNA POPRŽAN, predgovor katalogu, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 11. – 30. studenoga 1981.
- SANJA IVEKOVIĆ, predgovor katalogu performansi i instalacija, Studio Galerije suvremene umjetnosti Zagreb, 11. 20. prosinca 1981.
- DEAN JOKANOVIĆ TOUMIN, tekst u povodu izložbe u Galeriji Nova u Zagrebu, Čovjek i prostor, br. 6, Zagreb, 1981.
- INTERVENCIJE UMJETNIKA U PROSTORIMA DUBROVNIKA 1. – 10. kolovoza 1981. (Bijelić, Popržan, Sokić, Schubert), Bilten Dana mladog teatra, br. 31, Dubrovnik, 1981.
- KÜNSTLERBÜCHER IN JUGOSLAWIEN, katalog izložbe / knjiga umjetnika, Kölnischer Kunstverein, Köln, 1981.

1979.

1980.

1981.

- KUNST – MIKRO KUNST MAKRO KUNST, uvod u izložbu u Studiju Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 5. veljače 1981.
- EKOLOGIJA I UMJETNOST, Oko, Zagreb, 1981.
- OBJEKTI, INTERVENCIJE, AMBIJENTI, U povodu desetogodišnjice intervencija u urbanom prostoru i sekcije Prijedlog na Zagrebačkom salonu 1971. godine, Oko, Zagreb, 21. siječnja – 4. veljače 1981.
- HOWARD FRIEDMAN, predgovor katalogu, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 2. – 15. travnja 1981.
- MENTALNA KVAKA 70, Inovacije u umjetnosti sedamdesetih godina u Hrvatskoj, Oko, Zagreb, 15. – 20. listopada 1981.
- 1982.** □ JOŽE ĐOKA SLAK, predgovor katalogu izložbe, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 23. prosinca 1981. – 17. siječnja 1982.
- ANDRAŽ ŠALAMUN, predgovor katalogu, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 23. prosinca 1981. – 17. siječnja 1982.
- BREDA BEBAN, predgovor katalogu, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 4. – 28. veljače 1982.
- MLADEN GALIĆ, predgovor katalogu, Galerija Nova, Zagreb, 1982.
- LINGVISTIKA CRTEŽA – Primarno slikarstvo u hrvatskoj umjetnosti sedamdesetih godina, Oko, Zagreb, 4. – 18. ožujka 1982.
- INOVACIJE U HRVATSKOJ UMJETNOSTI SEDAMDESETIH GODINA, predgovor katalogu, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 11. ožujka – 4. travnja 1982.
- DEKADA PITANJA BEZ ODGOVORA, Danas, br. 4, Zagreb, 16. ožujka 1982.
- NOVI OBRAT – SLIKARSTVO, katalog izložbe, Galerija studentskog centra, Beograd, 26. travnja – 10. svibnja 1982., izdavač Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1982.
- VISION IN DISBELIEF, The 4th Biennale of Sydney, predgovori selekcije jugoslavenskih umjetnika Edite Schubert i Radomira Damjanovića-Damnjana, Art Gallery of New South Wales, Sydney, 7. travnja – 23. svibnja 1982.
- PREMOŠĆENE RAZDALJINE, "Biennale of Sydney", Danas, Zagreb, 25. svibnja 1982.
- NINA IVANČIĆ, tekst u katalogu Bijenala mladih, Pariz, 1982.
- TRAGANJA I DOSEZI, Inovacije u hrvatskoj umjetnosti sedamdesetih godina, u Collegiumu artisticumu, ODJEK, br. 13 – 14, Sarajevo, 1. – 31. srpnja 1982.
- NINA IVANČIĆ, predgovor katalogu, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 9. rujna – 2. listopada 1982.
- NINA IVANČIĆ, predgovor radovima Nine Ivančić u katalogu izložbe Jugoslavenski umjetnici učesnici na Bijenalu u Veneciji i Bijenalu mladih u Parizu, Salon Muzeja suvremene umjetnosti, Beograd, 1. srpnja – 16. kolovoza 1982.
- TRAGANJA I DOSEZI, Inovacije u hrvatskoj umjetnosti sedamdesetih godina, u Collegiumu artisticumu, Odjek, br. 13 – 14, Sarajevo, 1. – 31. srpnja 1982., Sarajevo, 1982.
- DIJALOG UMJETNIKA, Skromnost u izrazu zamijenio maniristički grč, S Documenta u Kasselu, Danas, Zagreb, 28. rujna 1982.
- SOLVE – VLADIMIR DODIG TROKUT, predgovor katalogu, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 9. rujna – 2. listopada 1982.
- NA PRIJELOMNOJ GRANICI, Danas, Zagreb, 21. prosinca 1982.
- MLADA HRVAŠKA UMETNOST, predgovor katalogu, Razstavni salon Rotovž, Maribor, 18. studenog – 9. prosinca 1982.
- 1983.** □ ĐURO SEDER, predgovor katalogu, Neue Galerie, Graz, 24. ožujka – 17. travnja 1983.
- MARINA ERCEGOVIĆ, predgovor katalogu, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 10. – 27. veljače 1983.
- MINIMALIZAM U JUGOSLAVIJI, predgovor katalogu, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 10. – 27. ožujka 1983.
- JUNGE MALER AUS ZAGREB, predgovor katalogu, Rathaus, Mainz, 1. lipnja – 3. srpnja 1983.
- NINA IVANČIĆ, predgovor katalogu, Salon Muzeja savremene umetnosti, Beograd, 26. svibnja – 21. lipnja 1983.
- EDITA SCHUBERT, predgovor katalogu, Salonu Muzeja savremene umetnosti, Beograd, 5. – 21. lipnja 1983.
- VOLJA ZA SLIKANJE, Polja, Novi Sad, br. 289, ožujak 1983.

- GALERIJOM PROTIV TRADICIONALNOG ARTA (monoview), Pitanja, br. 2, Zagreb, 1983.
- ŠIMUN ŠUTEJ, predgovor katalogu izložbe, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Klub UNESCO-a, Zagreb, studeni 1983.
- OPASNOST ZA OSTAVŠTINU, Centar, delegatski vodič Općine Centar, br. 28 (69), veljača 1983.
- EDITA SCHUBERT, predgovor katalogu, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 12. siječnja – 12. veljače 1984. **1984.**
- FERDINAND KULMER, predgovor katalogu, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 12. siječnja 1984.
- MOBILNOST MIROSLAVA ŠUTEJA, predgovor katalogu, Galerija grafički kolektiv, Beograd, 27. veljače – 7. ožujka 1984.
- FERDINAND KULMER, predgovor katalogu, Mala galerija, Ljubljana, 6. ožujka – 4. travnja 1984.
- IGOR RONČEVIĆ, predgovor katalogu, Studio Galerije suvremene umjetnosti, Zagreb, 10. – 27. svibnja 1984.
- NINA IVANČIĆ, ANJA ŠEVČIK, VESNA POPRŽAN, BREDA BEBAN, predgovori u katalogu, Jugoslavian Nyktyaidetta / Jugoslavisk Nutidskonst, Alvar Aalto – museo, Jyväskylä 6. – 29. travnja 1984., Helsingin Taidehalli, 5. – 27. svibnja 1984.
- ECOLOGIA URBANA, predgovor katalogu 2. jugoslavenskog trijenala Ekologija in umetnost, Maribor, 1984.
- NEUPOTREBLJIVE KOMPROMISNE KONCEPCIJE, Vjesnik, dodatak "7 dana", Zagreb, 13. srpnja 1984.
- ANTO JERKOVIĆ, predgovor katalogu, Studio galerije Forum, 26. rujna – 15. listopada 1984.
- BREDA BEBAN, RAŠA TODOSIJEVIĆ, predgovor u katalogu Sydney Biennala, Sydney, Australija, 10. travnja – 30. svibnja 1984.
- KADA NAŠ BEAUBOURG?, Večernji list, 9. izdanje, Zagreb, 17. listopada 1984.
- MLADEN GALIĆ, Likovna enciklopedija Jugoslavije, tom I., Zagreb, 1984.
- SANJA IVEKOVIĆ, Likovna enciklopedija Jugoslavije, tom I., Zagreb, 1984.
- SLOBODAN (BRACO) DIMITRIJEVIĆ, Likovna enciklopedija Jugoslavije, tom I., Zagreb, 1984.
- HORVAT-PINTARIĆ VERA, Likovna enciklopedija Jugoslavije, tom I., Zagreb, 1984.
- KONCEPTUALNA UMJETNOST, Likovna enciklopedija Jugoslavije, tom I., Zagreb, 1984.
- STEVAN LUKETIĆ, uvod u katalog, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 17. siječnja – 3. veljače 1985. **1985.**
- FRANCUSKO SLIKARSTVO 1960-1985, uvod u katalog, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 14. ožujka 1985.
- NINA IVANČIĆ, predgovor katalogu, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 11. travnja 1985.
- REMEK-DJELA NACIONALNE GALERIJE IZ ZAPADNOG BERLINA, predgovor katalogu, Umjetnički paviljon, Zagreb, 2. ožujka – 13. travnja 1986. **1986.**
- JEDANAEST NAIVNIH UMJETNIKA IZ JUGOSLAVIJE, predgovor katalogu, Setagaya Art Museum, Tokyo, 5. srpnja – 24. kolovoza 1986.
- KIPAR MAGIČNE PRIVLAČNOSTI – UZ SMRT HENRYJA MOOREA, Vjesnik, Zagreb, 2. rujna 1986.
- IZLOŽBA JUGOSLAVENSKIH UMJETNIKA PRIMITIVACA, predgovor katalogu izložbe u Ruskome muzeju, Lenjingrad, studeni – prosinac 1986.
- NINA IVANČIĆ, predgovor katalogu, Galerija Sebastijan, Dubrovnik, 6. – 31. svibnja 1986.
- DRUGIH PETNAEST GODINA, predgovor katalogu izložbe U susret Muzeju suvremene umjetnosti – 30 godina Galerije suvremene umjetnosti, Muzejski prostor, Zagreb, 21. kolovoza – 30. rujna 1986.
- MLADA JUGOSLAVENSKA UMJETNOST, predgovor katalogu, Künstlerhaus i Neue Galerie, Graz, 20. rujna – 12. listopada 1986.
- NAIVNA UMJETNOST U JUGOSLAVIJI, predgovor katalogu, Peking, Shanghai, 1986.
- MEDIJ TELEVIZIJE IN POSEBNOSTI TELEVIZIJSKEGA VIZUALNEGA OBLIKOVANJA, Ekran 5,6 / Sinteza 73, 74, Ljubljana, 1986.
- MLADE JUGOSLAVENSKE UMENIE, predgovor katalogu, Slovačka narodna Galerija, Bratislava, ožujak – lipanj 1987. **1987.**
- IVAN MEŠTROVIĆ, predgovor katalogu, Nationalgalerie, Berlin, 29. siječnja – 8. ožujka 1987., Kunsthaus Zürich, 10. travnja – 17. svibnja 1987., Museum moderner Kunst, Beč, 5. lipnja – 19. srpnja 1987.

- PORUKA, uvod u katalog izložbe Tri naivna umjetnika iz Jugoslavije i Japana, Isetan Museum of Art, Tokyo, 6. – 25. kolovoza 1987.
- IVAN MEŠTROVIĆ, predgovor katalogu, Palazzo Realle, Milano, 24. rujna – 1. studenog 1987.
- RETROAVANGARDISMUS, predgovor jugoslavenskoj selekciji, Trigon 87, Neue Galerie i Künstlerhaus, Graz, 19. rujna – 11. listopada 1987.
- Daimaru Art Gallery, Osaka, 23. – 29. rujna 1987.
- Kitazawa Art Museum, Nagano, 1. – 18. listopada 1987.
- 1988.**
 - JUGOSLAWIEN, tekst u katalogu izložbe Expressiv – srednjoevropska umjetnost poslije 1960, Museum moderner Kunst, Beč, 30. siječnja 1987. – 26. siječnja 1988., Hirshorn Museum and Sculpture Garden, Washington D.C., 18. veljače – 17. travnja 1988.; Takashimaya Art Gallery, Yokohama, 4. – 16. veljače 1988.; Mitsukoshi Art Gallery, Nagoya, 25. – 30. ožujka 1988.; Sogo Art Gallery, 22. – 26. travnja 1988.; Takashimaya Art Gallery, Kyoto, 28. travnja – 10. svibnja 1988.; Daimaru Art Gallery, Hakata, 26. – 31.5. 1988.
 - THE ROLE OF ELECTRONIC MEDIA AND COMPUTERS IN TELEVISION VISUAL DESIGN, tekst u katalogu izložbe Entgrenzte Grenzen, Künstlerhaus, Graz, 16. prosinca 1987. – 8. siječnja 1988.
 - YUGOSLAWIEN / YUGOSLAVIA, predgovor u katalogu izložbe Expressiv, Museum moderner Kunst, Beč, 30. studenoga 1987. – 26. siječnja 1988., Hirshorn Museum and Sculpture Garden, Washington D.C., 18. veljače – 17. travnja 1988.
 - FERDINAND KULMER, predgovor u katalogu Expressiv, Museum moderner Kunst, Beč, 30. studenoga 1987. – 26. siječnja 1988. i Hirshorn Museum and Sculpture Garden, Washington D.C., 18. veljače – 17. travnja 1988.
 - ĐURO SEDER, tekst u katalogu izložbe Expressiv, Museum moderner Kunst, Beč, 30. studenoga 1987. – 26. siječnja 1988., Hirshorn Museum and Sculpture Garden, Washington D.C., 18. veljače – 17. travnja 1988.
 - EKOLOGIJA I UMJETNOST, 3. jugoslavenski trijenale, predgovor sekciji slikarstva, skulpture, fotografije i videa, Umetnosna galerija Maribor, Maribor, svibanj – srpanj 1988.
 - VENECIJANSKI BIENNALE I JUGOSLAVENSKA MODERNA UMJETNOST, 1895-1988, Dokumenti 7-10, Galerije grada Zagreba, Zagreb, 1988.
 - MIROSLAV ŠUTEJ, predgovor samostalnoj izložbi crteža na XI. međunarodnoj izložbi originalnog crteža '88, Moderna galerija Rijeka, 30. lipnja – 30. rujna 1988., Muzejski prostor Gradec, Zagreb, 20. listopada – 20. studenog 1988.
 - BISER TAMNA SJAJA, Marijan Susovski, direktor Galerija grada Zagreba, intervju Doroteje Jendrić, Večernji list, Zagreb, 16. listopada 1988.
 - PUBLIC RELATIONS U MUZEJIMA, Samoupravna kultura, Udružena samoupravna interesna zajednica kulture grada Zagreba, Zagreb, 1988.
 - PUBLIC RELATIONS I MARKETING U MUZEJIMA JUGOSLAVIJE, Informatica Museologica, br. 1 / 2, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1988.
 - FENOMEN JUGOSLAVENSKO NAIVE, predgovor katalogu izložbe 10 naivnih umjetnika iz Jugoslavije, Kulturni centar Cond del Dunque Madrid, prosinac, 1988.
 - MI NEMAMO KULTURNU POLITIKU, Kulturna politika na sto muka, Marijan Susovski, direktor Galerija grada Zagreba, intervju Nikole Šolića, Oko, Zagreb, 1. – 15. prosinca 1988.
- 1989.**
 - JOSIP VANIŠTA, predgovor monografskom katalogu izložbe, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 22. prosinca 1988 – 2. sijačnja 1989.
 - VAPAJ ZA RAZUMOM, Večernji list, Zagreb, 18. svibnja 1989.
 - LA GALERIE DE LOCATAIRES ZAGREB-PARIS, katalog manifestacije Simplon-Express, 12., 13. i 14. lipnja 1989., Edizioni Carte Segrete, Rim, 1989.
 - COME BACK KAZIMIRA MALJEVIČA, Vjesnik (Panorama subotom), Zagreb, 4. veljače 1989.
 - MARKETING IZLOŽBE MALJEVIČA, Informatica Museologica, br. 3 / 4, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1989.
 - ČEMU AFERA S OSTAVŠTINOM IVANA MEŠTROVIĆA, Oko, br. 11 (474), Zagreb, 30. svibnja 1990.
 - PATRIOT MIT MEISSEL UND FEDER (tekst o Ivanu Meštroviću), Merian (Dalmatien-Istrien), 6 / 42, Hamburg, 6. lipnja 1989.

- SUNCE NA PROZORU U SVIJET, Strani kulturno-informativni centri u Zagrebu, Oko, br. 13, Zagreb, 28. lipnja 1989.
- UVOD, uvod u katalog izložbe Kazimir Maljevič, Muzej suvremene umjetnosti, Galerije grada Zagreba, Zagreb, 22. prosinca 1989. – 25. veljače 1990.
- IZVORI NOVE SLIKE, tekst u monografiji Ante Glibota, Ferdinand Kulmer, Muzejski prostor, Zagreb; Paris Arte Center, Pariz, 1990., str. 272.
- AFERA SA MNOM – PROPUŠTENOM KROZ DESETLJEĆA, Oko, br. 12, Zagreb, 14. lipnja, str. 2; Oko br. 14 (478), Zagreb, 12. srpnja 1990.
- GEOMETRIJA U JUGOSLAVENSKOJ UMJETNOSTI, predgovor katalogu izložbe Geometrije, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 23. studenog – 9. prosinca 1990.
- JEDNO IZNENAĐENJE IZ MARBELLE – POVODOM IZLOŽBE DUBRAVKE BAN-VERNIĆ, uvod u katalog izložbe Dubravka Ban-Vernić, Galerija primitivne umjetnosti (Muzej suvremene umjetnosti – Galerije grada Zagreba), Zagreb, 14. rujna – 7. listopada 1990.
- UVOD, izložba Naivna umjetnost Kine, Galerija primitivne umjetnosti (Muzej suvremene umjetnosti), Zagreb, 15. studenoga – 2. prosinca 1990.
- POVODOM IZLOŽBE U ZAGREBU, predgovor katalogu izložbe Kazimir Maljevič, Muzej suvremene umjetnosti, Galerije grada Zagreba, 22. prosinca 1989. – 25. veljače 1990.
- SERGIJE GLUMAC – ZABORAVLJENI GRAFIČAR, predgovor izložbe Sergije Glumac – iz donacije Blanke Glumac, Studio Muzeja suvremene umjetnosti, Zagreb, 9. – 26. svibnja 1991.
- SERGIJE GLUMAC – U POVODU DONACIJE DJELA SERGIJA GLUMCA KABINETU GRAFIKE, NACIONALNOJ I SVEUČILIŠNOJ BIBLIOTECI I MUZEJU SUVREMENE UMJETNOSTI, Život umjetnosti, br. 50, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1991.
- UKRAJINSKA AVANGARDA U ZAGREBU, uvod u katalog izložbe Ukrajinska avangarda 1910 – 1930, Zagreb, 16. prosinca 1990 – 24. veljače 1991.
- ZBIRKA NAIVNE UMJETNOSTI U KOLEKCIJI GALERIJE PRIMITIVNE UMJETNOSTI, predgovor katalogu (monografiji) Galerije primitivne umjetnosti, Galerije grada Zagreba, Zagreb, 1991.
- SERGIJE GLUMAC, u povodu donacije djela Sergija Glumca Kabinetu grafike, Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci i Muzeju suvremene umjetnosti, Treći pogled, emisija III. programa Hrvatskog radija, 23. svibnja 1991.
- SERGIJE GLUMAC, donacija djela Sergija Glumca Kabinetu grafike, Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci i Muzeju suvremene umjetnosti, Qvorum, br. 4, Zagreb, 1991., str. 215.
- ZA OBRANU I OBNOVU HRVATSKE, predgovor katalogu izložbe Za obranu i obnovu Hrvatske, Umjetnički paviljon, Zagreb, studeni / prosinac 1991.
- OSNOVANA JE HRVATSKA SEKCIJA AICA, Kontura, br. 7, Zagreb, svibanj 1992.
- KONSTRUKTIVIZAM & GRAFIČKI DIZAJN – ANTON STANKOWSKI, Kontura, br. 7, Zagreb, svibanj 1992.
- CENTAR I PERIFERIJA, referat na simpoziju Centar i periferija, u povodu 25. generalne skupštine AICA-e, Beč, 4. lipnja 1992.
- CENTAR I PERIFERIJA, III. program Hrvatskog radija, 15. rujna 1992.
- SPONSORSHIP: A STRATEGY FOR SURVIVAL, MPR News, vol. 1, No. 3, Fall 1992, Smithsonian Institution, Washington D.C.
- NAZNAKE, predgovor katalogu izložbe Naznake u Muzeju suvremene umjetnosti, Zagreb, 4. kolovoza – 13. rujna 1992.
- U VRIJEME ZLO U VRIJEME NAŠE, uvod u katalog izložbe Josipa Seissela u Studiju Muzeja suvremene umjetnosti, Zagreb, 4. kolovoza – 13. rujna 1992.
- DOKUMENTARISTIČKI DNEVNIK, BROOKLYN 1989. – 1992., KOLAŽI, predgovor katalogu izložbe Vesne Poprčan, Studio Muzeja suvremene umjetnosti, Zagreb, 16. listopada – 1. studenog 1992.
- KAJINIĆ – MARIĆ – PERČINLIĆ, predgovor katalogu izložbe, Studio Muzeja suvremene umjetnosti, Zagreb, 15. rujna – 4. listopada 1992.
- PRECATIONES, predgovor mapi serigrafija Ante Jerkovića, izdanje autora, tisak Horetzky, Zagreb, travanj 1992. (promocija mape u Studiju Muzeja suvremene umjetnosti, Zagreb, 17. prosinca 1992.)

1990.

1991.

1992.

- MARKETING OF MALEVICH IN CROATIA, knjiga Marketing the Arts, str. 83-88., ICOM, Pariz, 1992.
- GRANICE: PROMIŠLJANJE MUZEJA, Informatica Museologica, br. 1 / 4, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1992.
- BOUNDARIES: RETHINKING MUSEUMS, časopis MPR News, vol. 2, No. 2, 1992. published by ICOM MPR Committee, edited by Dieter Pesch, Rheinisches Freilichtmuseum und Landesmuseum für Volkskunde, Kommern, Germany
- PRODOR U APSTRAKCIJU, U spomen (Vojinu Bakiću), Novi Vjesnik (prilog "Danica"), Zagreb, 23. prosinca 1992.
- 1993.** □ PREDGOVOR katalogu izložbe Grafika škotskih umjetnika, skulpture i instalacije, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 11. veljače – 7. ožujka 1993.
- GRAFIKA ŠKOTSKIH UMJETNIKA I SKULPTURE DOUGA COCKERA I DAVIDA MACHA, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 11. veljače – 7. ožujka 1993., Kontura, br. 14 / 15, Zagreb, veljača / ožujak, 1993.
- GRAFIKA ŠKOTSKIH UMJETNIKA SKULPTURE I INSTALACIJE, emisija Triptih, III. program Hrvatskog radija, 11. ožujka 1993.
- DEKONSTRUIRANA SLIKA, predgovor u katalogu izložbe Nine Kujundžić u Galeriji "Miroslav Kraljević", Zagreb, 4. – 22. ožujka 1993.
- INTERVIEW S ANTONOM JERKOVIĆEM, publikacija u povodu izložbe Ante Jerkovića Ignoto Deo, Studio Muzeja suvremene umjetnosti, Zagreb, 18. ožujka – 11. travnja 1993.
- VLASTA DELIMAR: JA SAM JEDINI AKTER SVOGA RADA, predgovor katalogu izložbe Vlaste Delimar Moje siromaštvo 1992. – 1993., Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 18. ožujka – 11. travnja 1993.
- PREDGOVOR AICA-e, predgovor katalogu izložbe Biennale mladih Rijeka 1993, Moderna galerija Rijeka, 1993.
- 1994.** □ SUBLIMACIJA BOJE, predgovor katalogu izložbe Jelene Perić, Studio Muzeja suvremene umjetnosti, Zagreb, 3. – 23. veljače 1994.
- RASTVORENA SLIKA – SUVREMENA MAĐARSKA UMJETNOST, uvod u katalog, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 3. ožujka – 4. travnja 1994.
- PITANJE IDENTITETA, Danas, br. 63, Zagreb, 22. ožujka 1994.
- TRETIRANJE PRIRODE U RADIKALNIM OBLICIMA HRVATSKE UMJETNOSTI, predgovor selekciji hrvatskih autora u katalogu izložbe Naturally – Nature and Art in Central Europe, Ernst Museum, Budimpešta, 19. ožujka – 1. svibnja 1994.
- ŽELJKO KIPKE, predgovor katalogu, Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, svibanj 1994.
- ANTONY GORMLEY, uvod u katalog, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 5. svibnja 1994.
- JOSIP SEISSEL (JO KLEK) I ZENITIZAM, tekst u katalogu izložbe Europa, Europa – Das Jahrhundert der Avantgarde in Mittel- und Osteuropa", Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994.
- JOSIP SEISSEL, biografija u katalogu izložbe Europa, Europa, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994.
- MIROSLAV ŠUTEJ, biografija u katalogu izložbe Europa, Europa, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994.
- DUŠAN DŽAMONJA, biografija u katalogu izložbe Europa, Europa, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994.
- ALEKSANDAR SRNEC, biografija u katalogu izložbe Europa, Europa, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994.
- IVAN PICELJ, biografija u katalogu izložbe Europa, Europa, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994.
- VJENCESLAV RICHTER, biografija u katalogu izložbe Europa, Europa, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994.
- JULIJE KNIFER, biografija u katalogu izložbe Europa, Europa, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994.
- OTON GLIHA, biografija u katalogu izložbe Europa, Europa, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994.

- JAGODA BUIĆ, biografija u katalogu izložbe Europa, Europa, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994.
- VLASTA DELIMAR – LJUBIČASTI AMBIJENT, predgovor katalogu, Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, lipanj 1994.
- BORAC ZA NOVE VRIJEDNOSTI, In memoriam, Radoslav Putar, Vjesnik, Zagreb, 22. srpnja 1994.
- VIDEO – POČECI U HRVATSKOJ, Kontura, br. 25, str. 8, Zagreb, 1994.
- EUROPA, EUROPA – Stoljeće avangarde u Srednjoj i Istočnoj Europi, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994., Kontura, br. 27, Zagreb, 1994.
- ANTO JERKOVIĆ, predgovor katalogu, Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, rujna 1994.
- IVAN VEČENAJ – TIŠLAROV, u povodu retrospektivne izložbe, Umjetnički paviljon Zagreb, rujna / listopada, 1994., Kontura, br. 28 / 29, srpanj – kolovoz, 1994., Zagreb, 1994.
- LJUBO PERČINIĆ, uvod u katalog, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 15. rujna – 9. listopada 1994.
- EUROPA EUROPA; STOLJEĆE AVANGARDE U ISTOČNOJ I SREDNJOJ EUROPI, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 27. svibnja – 16. listopada 1994., Vidi, časopis za kulturu vizualnog komuniciranja, br. 1, listopad 1994., Zagreb, 1994.
- KRUGOVI I PROSTOR, predgovor katalogu izložbe Dubravke Rakoci, Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, listopad / studeni 1994.
- VESNA POPRŽAN – DOKUMENTARISTIČKI DNEVNIK 1989. – 1992., Život umjetnosti, br. 54 / 55, Zagreb, 1994.
- MEĐUNARODNI SIMPOZIJ LIKOVNIH KRITIČARA U ZAGREBU, u povodu simpozija Položaj avangardi u kontekstu političkih promjena u Europi, razgovarali smo s Marijanom Susovskim, predsjednikom Hrvatske sekcije AICA, intervju, Kontura, br. 30, rujna – listopad 1994., Zagreb, 1994.
- POLOŽAJ AVANGARDI U KONTEKSTU POLITIČKIH PROMJENA U EUROPI, Kontura, br. 31 / 32, studeni – prosinac 1994., poseban prilog o simpoziju Položaj avangardi u kontekstu političkih promjena u Europi, Zagreb, 1994.
- KONTRA VJETROVA PASATIZMA, Reagiranje, Večernji list, dodatak "Kulturni obzor", Zagreb, 8. siječnja 1995.
- UVODNA RIJEČ AICA-e, MR. MARIJAN SUSOVSKI, PREDSEDNIK HRVATSKE SEKCIJE AICA, uvod u katalogu 13. međunarodnog biennala crteža Dizajnerski crtež, Moderna galerija, Rijeka, 24. veljače – 15. travnja 1995.
- BORBA SE NASTAVLJA, predgovor katalogu izložbe Antuna Maračića, Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, travanj 1995.
- AMERIČKA GEOMETRIJSKA FAZA NINE IVANČIĆ, predgovor katalogu izložbe Nine Ivančić, Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, lipanj 1995.
- MEĐUNARODNI GRAFIČKI BIENNALE LJUBLJANA, Kontura, br. 37 / 38, Zagreb, ljeto 1995.
- U SUSRET MUZEJU SUVREMENE UMJETNOSTI – 40 GODINA GALERIJE SUVREMENE UMJETNOSTI – KONSTRUKTIVIZAM I KINETIČKA UMJETNOST IZ ZBIRKE GALERIJE SUVREMENE UMJETNOSTI, tekst u deplijanu izložbe Konstruktivizam i kinetička umjetnost, Dom hrvatskih likovnih umjetnika, Zagreb, 27. travnja – 18. lipnja 1995. i Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 18. svibnja – 18. lipnja 1995.
- KONSTRUKTIVIZAM I KINETIČKA UMJETNOST – EXAT 51, NOVE TENDENCIJE, predgovor katalogu izložbe, Dom hrvatskih likovnih umjetnika, Zagreb, 27. travnja – 18. lipnja 1995. i Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 18. svibnja – 18. lipnja 1995.
- TEKSTUALNI AMBIJENT, intervju s Antom Jerkovićem, katalog izložbe Riječi i slike, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, izd. Soros centar za suvremenu umjetnost, Zagreb, 1995.
- PEJZAŽI I INTERIJERI 1962. – 1964., predgovor katalogu izložbe Ljube Perčinića, INA, Zagreb, rujna 1995.
- GALERIJE GRADA ZAGREBA I VEZE HRVATSKA – MAĐARSKA, biblioteka "Relations / Most", Društvo književnika, str. 160-163., Zagreb, 1995.
- BIJELA ODSUTNOST, predgovor katalogu izložbe Mladena Stilinovića u Muzeju Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, studeni 1995.
- DONACIJA SILVANE SEISSEL GRADU ZAGREBU, Muzeologija, br. 32, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1996.
- NASTA ROJC, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana

1995.

1996.

- FERDO KOVAČEVIĆ, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana
- SLAVA RAŠKAJ, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana
- OSKAR HERMAN, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana
- TOMISLAV KRIZMAN, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana
- VILKO GECAN, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana
- CELESTIN MEDOVIĆ, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana
- JOSIP SEISSEL, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana
- VLADIMIR BEČIĆ, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana
- ANKA KRIZMANIĆ, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana
- MILAN STEINER, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana
- EMANUEL VIDOVIĆ, tekst u kalendaru za 1996. god., Godišnja doba u djelima hrvatskih umjetnika, izd. Papirus, Ljubljana
- GORAN PETERCOL, predgovor katalogu izložbe u Muzeju Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, veljača 1996.
- JOSIP SEISSEL, izložba 125 vrhunskih djela hrvatske umjetnosti, Dom hrvatskih likovnih umjetnika, Zagreb, 20. veljače – 10. travnja 1996.
- DUŠAN DŽAMONJA, izložba 125 vrhunskih djela hrvatske umjetnosti, Dom hrvatskih likovnih umjetnika, Zagreb, 20. veljače – 10. travnja 1996.
- JOSIP VANIŠTA, izložba 125 vrhunskih djela hrvatske umjetnosti, Dom hrvatskih likovnih umjetnika, Zagreb, 20. veljače – 10. travnja 1996.
- VLADIMIR KRISTL, izložba 125 vrhunskih djela hrvatske umjetnosti, Dom hrvatskih likovnih umjetnika, Zagreb, 20. veljače – 10. travnja 1996.
- VJENCESLAV RICHTER, izložba 125 vrhunskih djela hrvatske umjetnosti, Dom hrvatskih likovnih umjetnika, Zagreb, 20. veljače – 10. travnja 1996.
- ALEKSANDAR SRNEC, izložba 125 vrhunskih djela hrvatske umjetnosti, Dom hrvatskih likovnih umjetnika, Zagreb, 20. veljače – 10. travnja 1996.
- JAGODA BUIĆ, izložba 125 vrhunskih djela hrvatske umjetnosti, Dom hrvatskih likovnih umjetnika, Zagreb, 20. veljače – 10. travnja 1996.
- BRANKO VLAHOVIĆ, izložba 125 vrhunskih djela hrvatske umjetnosti, Dom hrvatskih likovnih umjetnika, Zagreb, 20. veljače – 10. travnja 1996.
- VLADIMIR DODIG TROKUT, izložba 125 vrhunskih djela hrvatske umjetnosti, Dom hrvatskih likovnih umjetnika, Zagreb, 20. veljače – 10. travnja 1996.
- SLIKE SPIRALNE ENERGIJE, predgovor katalogu izložbe Borisa Demura u Muzeju Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, lipanj 1996.
- DUJE JURIĆ, SLIKE INSTALACIJE, predgovor katalogu izložbe u Galeriji Galženica, Velika Gorica, 27. rujna – 19. listopada 1996.
- PRIZORI BEZ ZNAČAJA, predgovor katalogu izložbe Borisa Cvjetanovića u Muzeju Brodskog Posavlja, Slavonski Brod, studeni 1996.
- A PROPOS RABUZINOVIH RAJEVA, knjiga Hommage á Rabuzin, izd. Društvo povjesničara umjetnosti, knjiga IX., Zagreb, 1996.

- EXAT 51 – 96, EUROPSKI AVANGARDNI POKRET, U POVODU OBLJETNICE 1951. – 1956., Čovjek i prostor, Zagreb, godina XLIII., br. 3 / 5
- ČEMU SIMPOZIJ RUB, Vijenac, br. 76, godište IV., Zagreb, 5. kolovoza 1996.
- CROSSROADS IN CENTRAL EUROPEAN ART AND ART CRITICISM AND POSSIBILITIES FOR CO-OPERATION: AN INDICATION OF CULTURAL AND POLITICAL PROBLEMS IN CENTRAL EUROPE AS A PRECONDITION FOR CO-OPERATION, Crossroads in central Europe – Ideas, Themes, Methods and problems of Art and Art Criticism, Association of Hungarian Creative Artists, Budapest, 1996., str. 119.
- OTON IVEKOVIĆ, tekst u kalendaru za 1997. god., izd. "Komerički", Zagreb
- BIT ĆEMO PONOVRNO LIKOVNI CENTAR, Gost Foruma: Marijan Susovski, Muzej suvremene umjetnosti u Zagrebu. intervju (Ivica Župan), Slobodna Dalmacija, dodatak "Forum", 14. siječnja 1997.
- LJUBOMIR PERČINLIĆ – RISBE, predgovor katalogu izložbe u Bežigraskoj galeriji Mestne galerije, Ljubljana, 29. siječnja – 16. veljače 1997.
- GETULIO ALVIANI, predgovor katalogu retrospektivne izložbe u Muzeju suvremene umjetnosti, Zagreb, 6. – 30. ožujka 1997.
- JOSIP SEISSEL, NADREALISTIČKO RAZDOBLJE, slike, crteži, akvareli, tempere, pasteli, crtaći blokovi od 1920. do 1987., Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 1997.
- VLASTA DELIMAR: DA SAM JEDINI AKTER SVOGA RADA, Pro femina, br. 11, Beograd, jesen 1997., str. 113.
- SMALL PLASTIC IN CROATIA, predgovor katalogu izložbe 13th International Biennial of Small Plastic, Gallery of Murska Sobota, Slovenia, 23. lipnja – 10. rujna 1997., održane i u Museum für Konkrete Kunst, Ingolstadt, Germany, 26. rujna – 26. listopada 1997.
- CITATNOST U DJELIMA ANTE JERKOVIĆA, Život umjetnosti, br. 60, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1998.
- LA GALERIE DES LOCATAIRES – UN EXPÉRIENCE D'ÉCHANGE ARTISTIQUE FRANCO-YOUGOSLAVE, tekst u knjizi De L'unification á L'éclatement L'espace Yougoslave, un Siècle D'histoire, Musée d'histoire contemporaine-BDIC, Pariz, 1998.
- SEDAMDESETE GODINE I GRUPA ŠESTORICE AUTORA, predgovor publikaciji Grupa šestorice autora, Institut za suvremene umjetnost, SCCA, Zagreb, 1998.
- HOMMAGE – SJEĆANJE NA EXAT 51, KRISTL, PICELJ, RAŠICA, SRNEC 1951. – 1956., tekst kataloga izložbe, održane u Muzeju suvremene umjetnosti Zagreb od 18. veljače do 14. ožujka 1999., a u povodu simpozija UMJETNOST & IDEOLOGIJA – PEDESETE U PODIJELJENOJ EUROPI, u organizaciji Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta i Društva povjesničara umjetnosti, Zagreb, 18. – 21. veljače 1999.
- HOMMAGE – GRUPI EXAT 51, SJEĆANJE NA EXAT 51 1951. – 1956., KRISTL, PICELJ RAŠICA, SRNEC, tekst simpozija UMJETNOST & IDEOLOGIJA – PEDESETE U PODIJELJENOJ EUROPI, u organizaciji Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta i Društva povjesničara umjetnosti, Zagreb, 18. – 21. veljače 1999.
- IZLOŽBE DJELA IVANA MEŠTROVIĆA IZ ATELJEJA MEŠTROVIĆ U ZAGREBU I GALERIJE U SPLITU U VELIKIM EUROPSKIM MUZEJIMA, Muzeologija, br. 36, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1999.
- VJENCESLAV RICHTER – ZARISI IZ JEDNOG BLOKA IZ 1995. GODINE, predgovor izložbi u Galeriji "Bernardo Bernardi", Pučko otvoreno sveučilište, Zagreb, 20. siječnja – 20. veljače 2000.
- THE CONCRETE AND THE EXACT ART IN CROATIAN ART, predgovor katalogu izložbe, CONCRETE ART IN 6 CENTRAL EUROPEAN COUNTRIES FROM 1945 TO THESE DAYS, u Városi Művészeti Múzeum Képtára – Győr, Mađarska, 28. lipnja – listopada 2000.
- ANIMIRANI REKLAMNI FILM ZAGREB-FILMA: studije i istraživanja – prilozi o zagrebačkom crtanom filmu, Hrvatski filmski ljetopis, br. 26, Hrvatsko društvo filmskih kritičara, Zagreb, 2000.
- ZBIRKA VJENCESLAVA RICHTERA I NADE KAREŠ-RICHTER – predgovor deplijanu Zbirka Richter – Donacija Gradu Zagrebu, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 2000.
- ZBIRKA RICHTER. DONACIJA VJENCESLAVA RICHTERA I NADE KAREŠ-RICHTER GRADU ZAGREBU (MUZEJ SUVREMENE UMJETNOSTI), Kontura, br. 64 / 65, Zagreb, 2000.
- DINO TRTOVAC: SLIKA KAO SENZIBILIZIRANA OBOJENA POVRŠINA, predgovor katalogu izložbe u Umjetničkoj galeriji Bosne i Hercegovine, 2000.
- IN MEMORIAM: BOŽO BECK (1926. – 2000.), Kontura, br. 64 / 65, Zagreb, 2000.
- IN MEMORIAM: BOŽO BECK, Vjesnik (Kultura), Zagreb, 26. srpnja 2000.

1997.

1998.

1999.

2000.

- 2001.**
- JOSIP SEISSEL (1904.-1987.), AKVARELI I TEMPERE, 1918. – 1986. GODINE, DONACIJA SILVANE SEISSEL MUZEJU SUVREMENE UMJETNOSTI, ZAGREB, Likovni salon "Vladimir Becić", Slavonski Brod, studeni – prosinac 2000., Zavičajni muzej grada Rovinja, ljeto 2001.
 - EXAT 51 (1951 – 1956), UN MOVIMENTO DE ARTE EUROPEU / A EUROPEAN ART MOVEMENT, predgovor katalogu izložbe u Centro Cultural de Cascais, Cascais, Portugal, 24. svibnja – 24. lipnja 2001.
 - NOVAS TENDENCIAS / NEW TENDENCIES (1961 – 1973), UN MOVIMENTO DE ARTE INTERNACIONAL / AN INTERNATIONAL ART MOVEMENT, predgovor katalogu izložbe u Centro Cultural de Cascais, Cascais, Portugal, 24. svibnja – 24. lipnja 2001.
 - ALEKSANDAR SRNEC: GRAFISMO MÓVEIS DOS ANOS NOVENTA / ALEKSANDAR SRNEC: MOBILE GRAPHICS OF THE NINETIES, predgovor katalogu izložbe u Centro Cultural de Cascais, Cascais, Portugal, 24. svibnja – 24. lipnja 2001.
 - EXAT 51, 1951. – 1956. i NOVE TENDENCIJE, 1961. – 1973. U PORTUGALU, Kontura, br. 66, Zagreb, 2001.
 - AVANT-GARDE MOVEMENTS IN CROATIA BETWEEN THE TWO WARS, predgovor katalogu izložbe CENTRAL EUROPEAN AVANT-GARDE DRAWING AND GRAPHIC ART 1907 – 1938, Városi Művészeti Múzeum Képtára – Győr, Mađarska, 13. rujna – 31. listopada 2001.
 - VJENCESLAV RICHTER: GRAVITACIJSKI CRTEŽ, predgovor publikaciji Zbirke Richter, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 2001.
- 2002.**
- 22 IZ BUDUĆNOSTI ZA BUDUĆNOST VUKOVARA, deplijan katalogu donacije Muzeja suvremene umjetnosti Gradske muzeju Vukovar, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 2002.

MONOGRAFIJE

- JOSIP VANIŠTA, Crteži 1953. – 1988., Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1988.
- HAJRUDIN KUJUNDŽIĆ, Art studio Azinović, Zagreb, 1988.
- LJUBOMIR PERČINLIĆ, Napredak, Zagreb

KONGRESI, SIMPOZIJI I PREDAVANJA

- THE ELIMINATION OF THE COMMUNICATIVE TRIANGLE, tekst u publikaciji u povodu međunarodne manifestacije ART ARTIST & MEDIA, Audiovisuelles Zentrum, Neue Galerie, Graz, 1978.
- ZAGREB KAO MOGUĆI MEĐUNARODNI CENTAR ZA DOKUMENTACIJU O SUVREMENOJ UMJETNOSTI, tema izlaganja M. Susovskog na simpoziju održanome u Centru za kulturu i informacije u Zagrebu, za vrijeme izložbe *Nova umjetnička praksa u Jugoslaviji*, 1978. Međunarodni simpozij održan je umjesto 6. izložbe Novih tendencija.
- VISION IN DISBELIEF, forum održan za vrijeme međunarodnog 4th Biennala of Sydney, Art Gallery of New South Wales, Sydney, Australija, 1982. (sudjelovanje u radu Foruma Biennale zajedno s Jorgeom Glusbergom, Jean-Hubertom Martinom, Achille Bonito-Oliva, Ryszardom Stanislawskim, Barbarom London i Rudijem Fuchsom).
- KONCEPTUALNA UMJETNOST U HRVATSKOJ UMJETNOSTI SEDAMDESETIH GODINA, predavanje održano na University of Hobart, Hobart, Australija, 1982.
- DRUGIH PETNAEST GODINA GALERIJE SUVREMENE UMJETNOSTI I ULOGA GALERIJE SUVREMENE UMJETNOSTI U HRVATSKOJ I MEĐUNARODNOJ UMJETNOSTI, simpozij organiziran u Muzejskom prostoru (sada galerije Klovićevi dvori) u povodu izložbe 30 GODINA GALERIJE SUVREMENE UMJETNOSTI – U SUSRET MUZEJU SUVREMENE UMJETNOSTI, održane u istom prostoru od 21. kolovoza do 30. rujna 1986.
- TELEVISION VISUAL DESIGN, izlaganje na simpoziju *The Role of Electronic Media and Computers in Television Visual Design*, Entgrenzte Grenzen, Audiovisuelles Zentrum, Neue Galerie, Graz, 1988.
- MARKETING OF MALEVICH IN CROATIA, predavanje u Muzeju Katalonije, Gerona, u sklopu godišnje skupštine Komiteta za odnose s javnošću, 1990.
- HRVATSKA KULTURA I RASPAD JUGOSLAVIJE, naslov izlaganja na seminaru PENTAGONALE PLUS – I NOVE PANEVROPSKI KULTURNI INTEGRITET, održanome na King's Collegeu u Edinburghu u rujnu 1991. (cilj seminara bio je ustanoviti kakve su kulturne veze između istočnoeuropskih zemalja nakon rušenja Berlinskog zida i načini povezivanja regija na temelju kulturnih međudržavnih programa kulturne suradnje).
- RETHINKING MUSEUMS, simpozij na trienalnoj konferenciji ICOM-a održan o temi *Rethinking the Boundaries*, Quebec, Kanada, 1991.

